

Sa Vošca (1421 m)

Mnogo ima planinskih zrenika u Srednjoj Dalmaciji (koja se pruža od rijeke Krke do Neretve, od Dinare do Palagruže) kao: Sutilića (227 m) iznad Trogira i Segeta; Sv. Jure (580 m) na Kozjaku; Kabal (najviši vrh Mosora 1331 m); Sv. Jure na Biokovi (1763 m); Vidovica na Braču (778 m); Sv. Nikola na Hvaru (626 m); Hum na

Biokova sa mora

Visu (587 m); Sv. Ilija na Stonskom Ratu (961 m); Troglav na Dinari (1913 m); ali ni sa jednog nisam imao takav široki horizont kao sa Vošca. Nalazim se na Biokovi, točno iznad Makarske 1421 m. Kao zid i hrid diže se iznad potkovaste luke Makarske. Nekoliko sam puta bio na tom vrhu. Opisat ću jednu takvu ekskurziju.

Rano je jutro u ljetu. U Makarskoj nisu noći nikad odviše tople, jer s Biokove struji lagani planinski lahor. Nazvao bih ga: planinac ili biokovac. On donosi svježi dah sa biokovskih kamenjara, iz dolaca i vrtača, iz snježnica i ledenica, iz japaga bogodola, iz kotlova i urvina, pa ga nosi kroz vrata te preko točila i sipara do obalnog pojasa. Tu se plete u granju maslina i lovora noseći miris smole i cvijeća. Eto u zoru, dok sunce još nije pogledalo pospanu Makarsku, pošli smo nas nekolicina na Vošac. Lijep putić vodi do Makra kroz vinograde, maslinike, a iznad Makra preko stanca kamena, sipara i

točila, ali usponit je. Treba se neprestano penjati, praveći male serpentine sve do najvišeg vrha. Mladež lako to svladava, a jedan stariji naš planinar uzjašio je na mazgu, koju je iznajmio u Makru. Životinja, vješta tom putu, ide uza sam rub puta. Jahač se boji gledajući jezovite slike vertikale, ali može biti siguran, sigurniji nego da sâm hoda. Iako je duvao lagani »biokovac« mi smo se znojili. U samom točilu sreli smo karavanu od tri mazge i goniča. Svaka je mazga bila naprćena sa dvije mješine, iz koje je virilo suho lišće.

— Šta, prijatelju, nose te mazge? — zapitasmo.

— Led — odgovori gonič.

— Kakav led?

— Sa Biokove; iz Velike ledenice, koja se nalazi podno Sv. Jure, nedaleko Razvala.

— A kamo nosite led?

— U Makarsku, kavanama na prodaju.

Saletili smo ga pitanjima, jer nam se ta pojava učinila čudnom. Ukratko ćemo ispričati sadržaj jednog vjekovnog, nepoznatog i čudnog, načina privrede. Kod vrhova Biokove nalaze se brojne ledenice. To su jame, koje obično imaju jedno uže vertikalno i šire, u dnu, horizontalno proširenje. Kad snijeg pada ili vjetar nosi zapuhe snijega, onda se ta jama i donje proširenje ispune snijegom, koji se lagano pretvara u led. Tako nastaje zrnati led, koji je čvršći od ravnog. U ljetno doba, kad pripeče u primorju ili na dernecima u mjestima sjevernog pristranka Biokove, sve do Imotskog, ljudi traže hladno piće. Seljaci idu noću u ledenice, spuste se preko jele, čije grane tako odsijeku da sliči brkljači, spuste se u ledenicu i sjekirom isijeku led pa ga stavljaju u »maže« ili mješine, u koje umetnu suhog lišća i tako ga prenose u gradove. Osobito tako čine svaki dan za Makarsku, otkad se tamo razvio turizam. Obično se time bave stanovnici siromašnog sela Zagvozda. Kažu, da je jedna obitelj mogla u ljetu zaraditi na sabiranju, prenošenju i prodaji leda do 10.000 Din između dva svjetska rata. A tom svotom mogla si je ta obitelj kupiti pšenice i prehraniti se cijele godine. Tako je Biokova velika tvorница leda.

Teška i neobična je ova grana privrede u ovom kraju.

Pozdravili smo se goničem i produžili dalje.

Najteži je put od 800 do 1200 m u samom točilu, gdje je mjesti-mice usječen put u samoj stijeni. A onda ugledasmo visoravan Biokove, koja se pruža od Šibenika (1450 m) i Kurenika (1550) iznad Basta do Sv. Ilike (897 m) i Biluša (800 m), kuda prolazi Rodića staza i cesta iz Makarske u Rašćane i Vrgorac. Ta visoravan duga oko 15, široka oko 5 km, puna je malih, srednjih i velikih krških

oblika. U gospodarstvu je važna, jer na njoj ima mnogo dolaca, gdje se gaji krumpir i kupus, zatim raste drvo za gradnju i gorivo, a najviše ima odlične trave za planinsku ispašu. Najmanje ima vode. Stubli, lokve, snježnice i ledeneice daju vodu za pojilišta i ljude.

Divan je ljeti taj kraj. Danju sunce pripeče, da ubrzo čovječe tijelo pocrni, a maestral puše i osvježuje visoravan. Noću je hladno. Ljeti oživi ta visoravan stokom i stočarima. Predvodnika ovna zvono, frula, pjesma, dozivanje, šum lišća, što ga vjetar njiše, svi ti glasovi

Biokova

sačinjavaju planinsku simfoniju. Tamo je odlična hrana varenika, pura, mlijeko, jomuža (hladno mlijeko sa komadom leda u čaši), sir, skorup, kiselina i raženi kruh. A kuće siromašne staje i stanovi. To je stvoren kraj za stočarstvo. Samo nažalost to je vrlo primitivno i još neiskorišćeno.

Upravo smo s puta izbili na planinski dom podno Vošca, što ga je bila izgradila podružnica H. P. D. »Biokovo« iz Makarske. Silno je bio posjećen taj dom između dva svjetska rata. Makarska je imala do 2000 stanovnika. Isto toliki broj turista dolazio je svake godine u nju na ljetovanje. Vrlo mnogo gosti išlo je na Vošac, gdje bi se u planinarskom domu odmorili i okrijepili, a neki su i noćili. Divna je to šetnja iz Makarske do Vošca. Mlad je čovjek može prevaliti za 2 do 3 sata. Ne znaš je li ljepši uzlaz ili silaz, samo što je silaz lak, a uzlaz

težak. I mi smo ostali neko vrijeme u domu. Sve je bilo čisto, ukušno, lijepo i dobro opskrbljeno. A onda smo oko 8 sati pošli do vrha Vošca. Putem su neki botanizirali i zastajali, a neki su već za pola sata bili na vrhu.

Čovjek ne zna odakle početi sa opisom. Tako je bilo lijepo i ugodno. Kaže se, da je slika širokog horizonta najljepša nagrada planinaru. Ako je to točno, onda Vošac bogato nagrađuje one, koji dolaze na njegov vrh. Mogao bi matematički izraziti, dokle je dohvati oka u horizontu sa Vošca. Ja ću ga radije opisati. Na sjeverozapadu se vidi do Trtara, planine iznad Šibenika, zatim do šibenskog arhipelaga, na jugoistoku do dubrovačkih Elafitnih otoka (Koločep, Lopud, Šipan itd.), dakle u dužini od nekih 200 km, na jugu se vide svi srednjodalmatinski otoci (Drvenik, Čiovo, Šolta, Brač, Hvar, Korčula, Vis, Biševo, te poluotok Stonski Rat) te dopire pogled do Palagruže, koji je udaljen od Vošca oko 130 km. Kažu, da se iza bure vidi, kad je horizont najjasniji, do Italije, do mjesta Viesti, 170 km, a do glavnog vrha Monte Gargano (1009 m) ima 200 km. Na sjeveroistoku je horizont uzak. Sv. Jure (1762 m), glavni vrh Biokove, sa produženjem Kozjaka (1378 m) prema istoku i Zelenih Podova (1645 m) prema zapadu prijeći pogledu da dohvati sjeverne i istočne krajeve.

Kad čovjek stane pred tim širokim horizontom vidi najprije forme i boje. Bogate horizontalne i vertikalne forme, bogatstvo boja dubljeg i plićeg mora, sivog krša, zelenih ploha (koje označuju kulture) u raznim nijansama. Oko uživa u harmoniji tih boja i forma, a razum se pita: kad su nastale te forme; zašto; kakve sile su stvorile te ogromne raspone i visine? Nauka je već odgovorila i na ta pitanja, a mi se sada i ovdje ne ćemo upuštati u analizu i sintezu, u geološki i morfološki tumač tih pojava. Neki se planinari vesele, da su dosegli vrhunac planine. Time su ispunili zadatak svoje tajne i male ambicije. Drugi vole, da lokaliziraju mjesta gledajući otvorenu geografsku kartu prirode; treći uživaju u harmoniji boja i slika, najmanji se broj upušta u analizu horizonta. To je posao nauke, predavanja i predavača. Oko se nehotice najviše zadržava na onim čipkastim formama obale, osobito jugoistočnog dijela Brača, oko Povlja. Nama se obično čini, da se obalni rub lagano i ravno spušta u more. S vertikale gledan vidimo sasvim drukčiji taj obalni rub. Druga slika, koja oku najviše godi jest vertikala. Skoro 1000 m se s Vošca spušta Biokova do obalnog pojasa Makarskog primorja, gdje je sipar uz humus sačinio sadašnje tlo, na kome rastu razne kulture. Ta vertikala je jezovita. Ona plaši, odvraća, ali ona pokazuje lomnu obalnu crtu u kori zemlje. Malo gdje u Dalmaciji nalazimo takovu sliku vertikale

kao sa Vošća i njegovih susjednih drugova vrhova (Šibenika i Stropca) koji se nalaze na južnom rubu biokovske visoravni. Veliki geograf Fr. Ratzel kaže, da horizontala zove, a vertikala plaši. Dobro i točno je to rekao. To sam osjetio i sam mnogo puta.

Na Vošcu sam se začudio jednom malom fizikalnom pokusu, što ga je izveo jedan naš kolega. Tim pokusom nas je htio iznenaditi.

Kad smo se nagledali, pružili smo se na ploče i sunčali. Tako su nas lijepo milovale sunčane zrake i lagani vjetar. Neki su skoro i

Makarska sa Vošca

zaspali, a neki su onda predlagali da krenemo doma. Međutim jedan je kolega forsirao da ostanemo svakako do 11 sati. On nam je htio pokazati nešto neobično. Odlučili smo ostati da doživimo to neobično iznenadenje.

Gledali smo u naše satove, kad se približavalo 11 sati. Svima su satovi pokazivali točno vrijeme. Onda nas naš fizičar pozove da se okupimo oko njega. On izvadi iz džepa malo, sasvim obično, okruglo ogledalo i okrene ga prema suncu i luci Makarske, točnije prema glavnom pristanu u luci. Lijevom rukom je držao ogledalo, a desnom je sad pokrio ogledalo, sad pravio znakove kao na Morseovom brzozavu.

— Što to radiš? — zapitasmo.

On nam reče: »Gledajte u vrh pristanka (mula) makarske luke.« Mi smo svi uprli poglede dolje u tu točku. I onda jedan od naših reče: »Vidite, kako se dolje u vrhu vidi jedno svjetlo, koje isto tako daje Morseove znakove.«

Jedan je opažao lagano za drugim.

Naš fizičar je šutio. Samo je intenzivno promatrao donju točku i pomicao desnu ruku držeći je sad duže, sad kraće vrijeme pred ogledalcem.

— Dakle, to je heliograf.

— Vi heliografirate?

— Jest, — odgovori fizičar. — Malim ogledalcem razgovaram sa 1421 m visine s kolegom, sa kojim sam se jučer dogovorio u Makarskoj da se sretnemo točno u 11 sati.

Zbilja, ugodno iznenađenje i veselje.

Još i tu uspomenu sa Vošca da odnesemo!

O, kako je blizu i kako je daleko Makarska od Vošca! Kako je ugodno biti u Makarskoj, ali je još ugodnije upoznati odnos između Vošca i Makarske. Kao iz aviona gledamo iz Vošca Makarsku, kao Himalaju gledamo iz Makarske Vošac. Nigdje se visina, i absolutna visina, nije približila toliko obali mora u Srednjoj Dalmaciji niti se more približilo tako visokoj absolutnoj visini kao Vošac Makarskoj.

Napuštali smo Vošac i dom, spuštali se istim putem natrag u Makarsku i u večer sastali s našim heliografistom iz grada, s kojim smo u 11 sati razgovarali preko malenog i primitivnog heliografa. U čast pokusa ispili smo čaše piva, rashlađenog biokovskim ledom.

Da opišem još jednu drugu ekskurziju na Vošac.

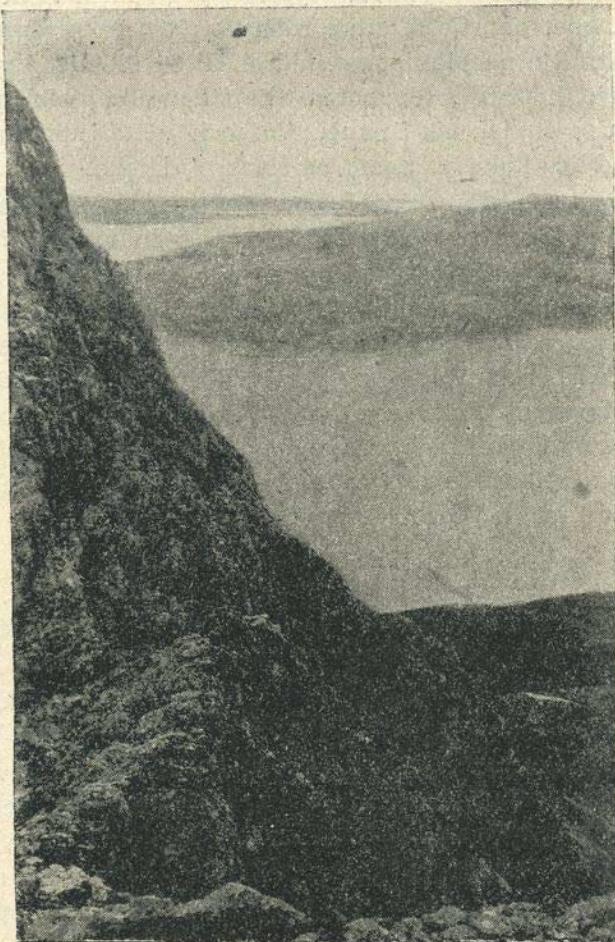
Pošli smo iz Zagvozda uz sjeverni obronak Biokove. Noćili smo u crkvici Sv. Jure, najvišeg vrha Biokove, a onda uranili zorom na Lokve, gdje je bila lugarska kuća. Rosa je pala, bilo je hladno pa smo se pokrili. Sunce je prvim zrakama počelo obasjavati visoravan osvjetljujući zapadne i gornje strane vrtača i dolaca, upravo kad smo prolazili kraj jednog ošireg doca u kome je bilo narcisa, mnogo narcisa. Miris se dizao iz tog doca kao iz tvornice parfema. Zona odorifera — mioimirisna zona — nadvila se nad docem. Sjeli smo uz rub doca, duboko udisali i gledali suncem obasjane rosne latice planinskih narcisa.

— Kao na Golici, kao na Golici! — povikali neki.

Da, kao na Golici, na Karavankama!

Bio je konac maja.

Na Golici se to događa tek koncem jula, jer Golica je u Alpama, a Biokovo u Mediteranu. Dakle i ovdje bi se dale u docima njegovati divne narcise. Seljaci nisu došli na tu misao, da gaje i beru ovo divno planinsko cvijeće pa ga nose u Makarsku na prodaju strancima. To

Biokova: Pogled na otoke

bi bila nova privredna grana za ovaj kraj. Vjerojatno će se i ta korisna grana gospodarstva ovdje razviti, kad napredni duh prodre i u ovu krajinu, vjerojatno!... Tako smo govorili.

Nabrali smo narcisa, okitili vrhove naprtnjača i produžili putem do Vošca. More nismo vidjeli tako dobro s Jure, jer visoravan tome smeta; nismo ga vidjeli ni putem od Jure do Vošca. Tek kad smo

se uspeli na Vošac, ugledasmo onu divnu panoramu mora i arhipelaga, kanala i otoka, i dominantne plave i sive boje. Pošli smo na Vošac iz kamenjare. Jedan je uskliknuo one Ksenofontove riječi: »Talata, talata!«, onaj poklik, kojim vjekovima pozdravlja kontinentalac more.

I opet smo uživali u suncu, vjetru i pogledu; u visini i širini dohvata oka, opet nam je ta slika izazvala stotine pitanja. Kako su divne ekskurzije na planinske vidike! To su lekcije, krasne lekcije iz geografije, historije, toponomastike i botanike, geologije i zoologije. Nehotice čovjek uči i nauči. Vošac je učitelj, predavač, tumač, zrenik i vidilica kakovih nema na široko i daleko.

Zašto ne sagrade uspinjaču od Makarske do Vošca, pitali su neki, da cijela Hrvatska lakše dođe do ovog divnog vrha?

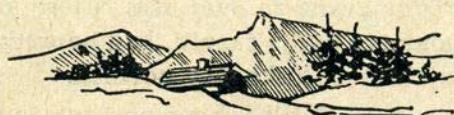
Zašto ne produže cestu od Sv. Ilike, od Staze (890 m) do doma Vošca (1200 m), dakle samih 300 m visine i 10 km dužine, koja bi omogućila izgradnju planinskog sanatorija, odmarališta, hotela za svakoga? Ta bi cesta uvjetovala razvoj planinskog gospodarstva i turizma na visoravni Biokove kao nigdje u Dalmaciji. Tako su govorili drugi. Svi smo kovali planove, svi smo htjeli da populariziramo Vošac, najprije među planinarima, zatim turistima, pa onda među cijelim narodom, jer to Vošac zasluzuje.

A sad?

Drugi svjetski rat je uništio mali i lijepi planinarski dom podno Vošca. Bombardiran je. Još veća divljina je zavladala tim krajem. Nastao je regres.

Ali tako ne će ostati, ne smije ostati, jer Vošac i Biokovska visoravan zaslzuje više pažnje.

Osobito planinari, koji kao pioniri idu u divljine i visine; koji postaju konkvistadori; prvi osvajači i propagatori vidilica ne će zaboraviti ići na Vošac, na divni Vošac. Oni će nastojati da se opet izgradi još ljepši i veći dom podno Vošca, koji će postati odmaralište i zdravilište, škola o prirodi i hram u tom, za sada, pustom i divljem kršu.

Zimski prijelaz Jalovca

Bila je još noć, kad smo napustili planinarsku kuću u Tamaru i krenuli kroz crnogoričnu šumicu prema točilu. Nakon kratkog hoda izašli smo na čistinu. Noć je bila hladna, maglovita. Od vremena na vrijeme razbile bi se na čas magle, te se kroz njih pojavila sjeverna stijena Mojstrovke, obasjana blijedim mjesecевim svjetlom. Visoko

U vijavici na sjeverozapadnom grebenu

Foto: M. Zgaga

iznad nas, ovijena maglama, djelovala je kao kakva nezemaljska prikaza. Na kraju doline spustio se taman oblak, sakrivši nam svaki pogled na Jalovec.

Put postaje sve teži i naporniji. Snijeg je dosta mekan te propadamo do koljena, katkad čak i do pojasa, pa se stoga češće izmjenju-

jemo u vodstvu. Što dalje odmičemo, postaje podloga starog snijega sve tvrđa, skoro zaledena. Na njoj nalazimo već naslagu svježeg pršića. Potrebne su dereze.

U udubini pod velikim navaljenim kamenom jedva smo se stisli sva šestorica. Zaštićeni od vjetra, uspjeli smo pričvrstiti dereze, koje su se radi velike hladnoće lijepile za prste prilikom dodira.

Pošli smo dalje. U svitanje stigli smo na Kotovo sedlo. Sitan, leden snijeg, koji je u međuvremenu počeo padati, šibao nam je lica zaslijepljujući nas. Stali smo u maloj dolini, čekajući da se potpuno razdani. Ispod nas, na netaknutoj sniježnoj površini, ocrtavala se u blijedom jutarnjem svijetlu duboka brazda — naši tragovi. Iznad nas se uzdigao sjeverozapadni greben, pokriven dubokim snijegom i injem, koje je izgledalo na stijenama poput bijelog cvijeća.

Bili smo neodlučni. Ovako velika grupa teško će se probiti do vrha. Nakon kratkog dogovora, odlučili smo da Mirko i ja pokušamo uspon, a ostali da se vrate u Tamar. S njima je ostala i naša uprtnjača sa svom zalihom, što smo tek kasnije primijetili.

Jaki vjetar, prodirući do kostiju, nije dozvoljavao dugo stajanje na jednom mjestu. Brzo smo se navezali i pošli u stijenu. Orientacija je bila vrlo teška, premda smo taj greben poznavali iz ljetnih uspona. Magla i sitan snijeg, koji je stalno padaо, onemogućavali su nam da vidimo bilo kakvu izražajnu točku ili obris, po kome bismo se mogli ravnati.

Dolazimo do prve škrbine, gdje treba prijeći na sjevernu stranu grebena. Na prijelazu propadamo u snijeg do pojasa, no što se više uspinjemo prema strmom žlijebu, snijega je sve manje. U samom žlijebu prisiljeni smo da tanku naslagu snijega odstranimo kladivom, kako bismo pronašli oprimke. Opet izlazimo na greben i nastavljamo njegovim desnim obronkom. Nakon nekog vremena opazimo da smo skrenuli s pravog smjera, sišavši nisko prema dolini Koritnici. Na lijevoj strani uzdizale su nam se strme stijene, a ispod nas opasne sniježne padine. Odlučili smo da potražimo kakav prolaz kojim bismo se prebacili na vrh grebena i tako ponovo došli do prvog smjera.

Pošli smo strmim žlijebom punim zaledenog snijega, u kome smo napredovali prilično brzo. No onda smo došli do zapreke, običajne u takvim žlijebovima: ogroman kamen, ukliješten u rascjepu zatvarao je prolaz, tvoreći na obim stranama uski, gotovo prevjesni kamin.

... Sjedim u prostranoj rupi i osiguravam Mirka. Lijevo iznad mene, vide se još njegove noge, koje uzalud traže neko čvršće uprište. Na tankoj ledenoj kori dereza samo skliže... Već mi postaje zima čekajući. Napokon Mirkove noge nestaju ispred mojih očiju.

Kroz kamin sipa oblak pršića i komadi leda. Opet beskonačno čekanje. Uže polako skliže iz mojih ruku; već je pri kraju.

»Još tri metra,« viknem.

Nema odgovora, samo zviždanje vjetra. Ponovim što glasnije mogu. Konačno čujem slabи glas iznad sebe:

Jalovec — Ulaz u kuloar

Foto: M. Zgaga

»U redu, hajde!«

Dižem se, i razgibavajući ukočene noge pomalo napredujem. Napon sam kod Mirka. Do koljena se zabio u snijeg i osigurava me. Producujem dalje po dubokom pršiću, koji mi upravo curi ispod nogu.

Izišli smo na hrbat i ponovo se našli na pravom smjeru. Nakon kratkog vremena stigli smo do velike škrbine, značajne za ovo desno krilo Jalovca, a vidljive i iz doline. Ovdje se treba po strmoj stijeni spustiti tridesetak metara u procjep, te pronaći mogućnost za uspon na drugoj strani. Išlo je brže nego što smo se nadali. Uskoro smo bili na glavnom masivu Jalovčevog vrha.

Vjetar se pojačao. Šibao nas je tolikom snagom, da smo na časove morali sakrivati lice rukama i čvrsto se držati da nas ne baci. Gdje se ljeti nalaze police po kojima čovjek može lagano hodati, sada je strma zasnježena i zaledena padina, koja završava negdje duboko, u Koritnici.

Nakon dugog prečenja, kad smo računali da se nalazimo pod samim vrhom, počeli smo direktni uspon. Oko jedan sat poslije podne, nakon sedam sati teškog penjanja, stigli smo na vrh.

Poslije velikih napora prilikom uspona, najljepša su nagrada planinaru vidici, koji se sa vrhova pružaju nadaleko. No priroda je ovog puta bila veoma škrtia prema nama. Jedva smo vidjeli jedan drugoga na udaljenost dužine užeta. Odlučili smo da odmah krenemo dolje i da se spustimo markiranim putem kroz kuloar.

Brzim tempom pošli smo grebenom koji veže Jalovec sa Ozebnikom. Zatim, na mjestu gdje smo računali da ide ljetni put, skrenuli smo u lijevo, brzo se spuštajući u nizinu. Na ovoj strani bilo je nešto manje snijega, tako da su stršili pojedini goli blokovi kamenja. Konačno smo naišli i na markaciju. Držeći se nje, napredovali smo sigurnije. Stigli smo u duboku kotlinu sa koje se spušta u dolinu strmi žlijeb, sličan kuloaru. No ipak to nije bio onaj pravi. Uzalud smo tražili i lutali. Obišli smo teren u svim mogućim smjerovima, no nikako pronaći pravi put. Već se približavala večer, a mi nismo znali gdje se nalazimo.

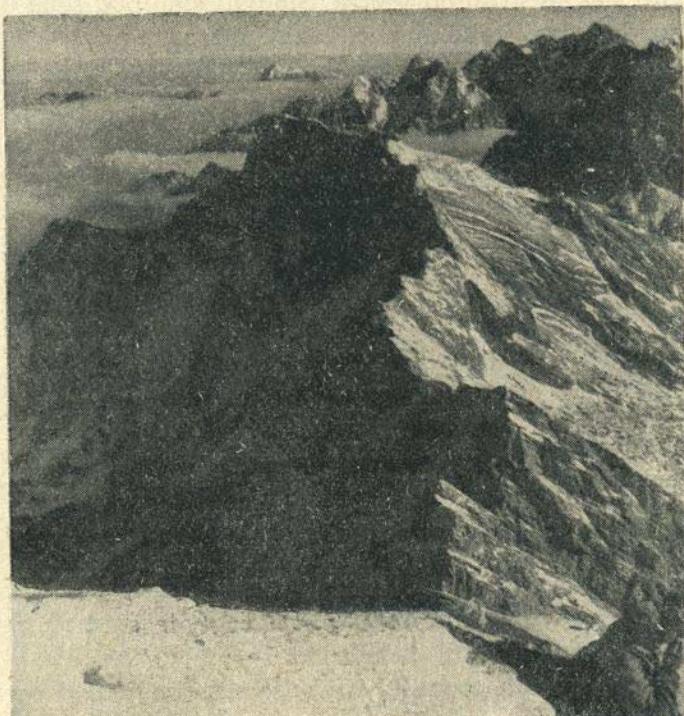
Počeli smo se u zavojima spuštati prema nekoj širokoj kotlini, u nepoznato. Stigli smo do malog zaravanka, odakle se teren još strmije rušio. Blizu ruba stao sam da osiguram Mirka, koji je pošao da izvidi mogućnost izlaza. Odjednom začujem njegov glas: »pazi!«

Čvrsto stisnem uže koje se naglo napelo. Pod nogama mi nestane uporišta i sa cijelom podlogom počnem kliziti prema rubu... Napetost užeta odjednom popusti. Mirko se zaustavi na maloj polici ispod glatke ploče, sa koje je poskliznuo. Digao sam se i osigurao ga da se popne do mene.

Bilo nam je jasno, da ovako nećemo nikamo stići, jer smo otišli previše desno. Odlučili smo da se po našim tragovima uspnemo ponovo na vrh, te da pokušamo silaz više u lijevo.

Kad smo stigli na vrh, bila je već večer. Nade, da će se magla razići barem na časak, nismo više imali. Polako smo silazili u sumraku po teškom terenu. Osjećali smo umor i iscrpljenost. Već skoro dvadeset i četiri sata nismo ništa jeli.

No niti ovaj puta nismo postigli ništa. Stigli smo na rub okomitih stijena. Ispod nas nalazio se kuloar, a nemoguće nam je bilo spustiti se do njega.

Pogled sa Jalovca na Travnik i Martuljkovu skupinu

Foto: B. Zergollern

Bili smo svjesni ozbiljnosti položaja. U ovako lošoj opremi, koja je na mjestima već potpuno promočila, nismo se mogli odlučiti da prospavamo noć. Odlučili smo da do zadnjih mogućnosti ostanemo u pokretu. Lagano smo se uspinjali ponovo po svojim tragovima. Na vrhu nas je dočekao opet ledeni vjetar. Odmah smo počeli silaz po sjeverozapadnom grebenu, u nastojanju da tokom cijele noći, polaganju po vlastitim tragovima stignemo na Kotovo sedlo.

Magla je postala nešto prozirnija, pa je kroz nju prodiralo mješevje svijetlo. Ipak smo jedva uspijevali pronalaziti tragove. Počeo nas je obuzimati san, te je bio potreban skrajnji napor da ostanemo

prisebni, kako ne bi radi jednog neopreznog koraka u času rastresenosti obojica svršila daleko dolje — u Koritnici.

Oko pola noći potpuno se zamračilo. Nemoguće je bilo svako daljnje kretanje. Napokon smo naišli na malu pukotinu, punu snijega. U prvi je čas izgledalo da se unutra ne može smjestiti niti jedan čovjek, no kada smo kladivima očistili snijeg, ipak smo uspjeli da se obojica uvučemo unutra. Na ulazu smo ostavili mali zid od snijega, koji nas je štitio od vjetra. Smotali smo pod sebe uže, stisli se jedan uz drugoga i tako sjedeći čekali jutro.

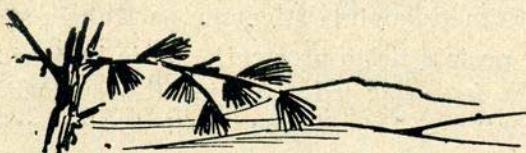
Noć je prolazila strahovito polagano. Na časove bi me svladavao san, sličan bunilu. Pred očima su mi se pojavljivale slike širokih cesta, lakih prolaza. Sanjao sam da se nalazim u kući, uz vatru koja ugodno pucketa . . ., dok sam već u slijedećem času bio budan od bolova, što ih je u cijelom tijelu prouzrokovalo ležanje u nezgodnom položaju. U nogama su me počeli hvatati grčevi. No — izdržati se moralо!

Oko sedam sati ujutro, magle su se iznenada raširile i pod nama se pojavila zelena dolina Koritnice, obasjana prvim sunčanim zrakama. Izvukli smo se iz zakloništa drhtavih nogu. Nakon kratkog dogovora odlučili smo da idemo opet na vrh, te da ponovo pokušamo pronaći kuloar. Za jedan sat bili smo ponovno, po četvrti put na vrhu.

Razgled je sada bio krasan. Prema sjeveru, na kraju cijelog lanca Julijskih Alpi, uzdigao se Triglav. Na zapadu iznad maglenog mora, stršili su kao na dohvati ruke strmi vrhovi Dolomita. Malo više u desno ocrtavao se lanac Visokih Tura sa značajnom piramidom Gross Glocknera. Na istoku, duboko ispod nas u još mračnoj dolini, smjestila se udobna kuća u Tamaru.

Kuloar smo odmah pronašli. Najbliži naši tragovi od prošle noći približavali su mu se na kojih dvjesto metara.

Oko podne stigli smo napokon do planinarske kuće, gdje su nas dočekali naši drugovi, koji su bili već ozbiljno zabrinuti za našu sudbinu. Nije se znalo tko je veseliji: oni ili mi. Sjedeći uz vatru, dugo smo prepričavali naš uspon, na kojem smo stekli ogromna iskustva, a i mnogo toga osjetili, što smo do sada znali samo iz čitanja ili pričanja. Iskustvo je pak ono najglavnije, što čini čovjeka dora-slim u borbi sa prirodom.

Prvi put zimi u Julijskim Alpama

Odavno sam imao želju upoznati Alpe zimi. Gledajući mnoge slike, dočaravao sam si ljepote planina zaogrnutih u svoj bijeli plašt. Zimski šusponi privlačili su me i zbog svoje teškoće, a kako sam video kasnije, planina savladana zimi pruža daleko veći užitak, nego što to ona čini ljeti.

Na sedlu Ograda

Foto: M. Plotnikov

Prva prilika koja mi se pružila da se uputim u Alpe zimi bila je, kad sam kao tečajac sudjelovao u kursu zimske alpinistike po predjelima Debelog Vrha. Sam način pripremanja za odlazak na tu turu bio je za mene nešto sasvim novo. Trebalo je misliti na mnoge sitnice, odgovarati na mnoga pitanja. Sve su to odlično organizirali vođe skupine Dr. Ing. Maks Plotnikov i Bruno Zergollern, koji su imali velika iskustva u zimskom planinarstvu.

Nakon dugog transporta stigli smo u Stare Fužine, odakle smo se uputili u naše sjedište Planinu v Lazu (1558 m). Put je bio naporan, jer smo nosili teške naprtnjače, a smučke su prilično propadale u snijeg, koji je bio napao tek pred kratko vrijeme.

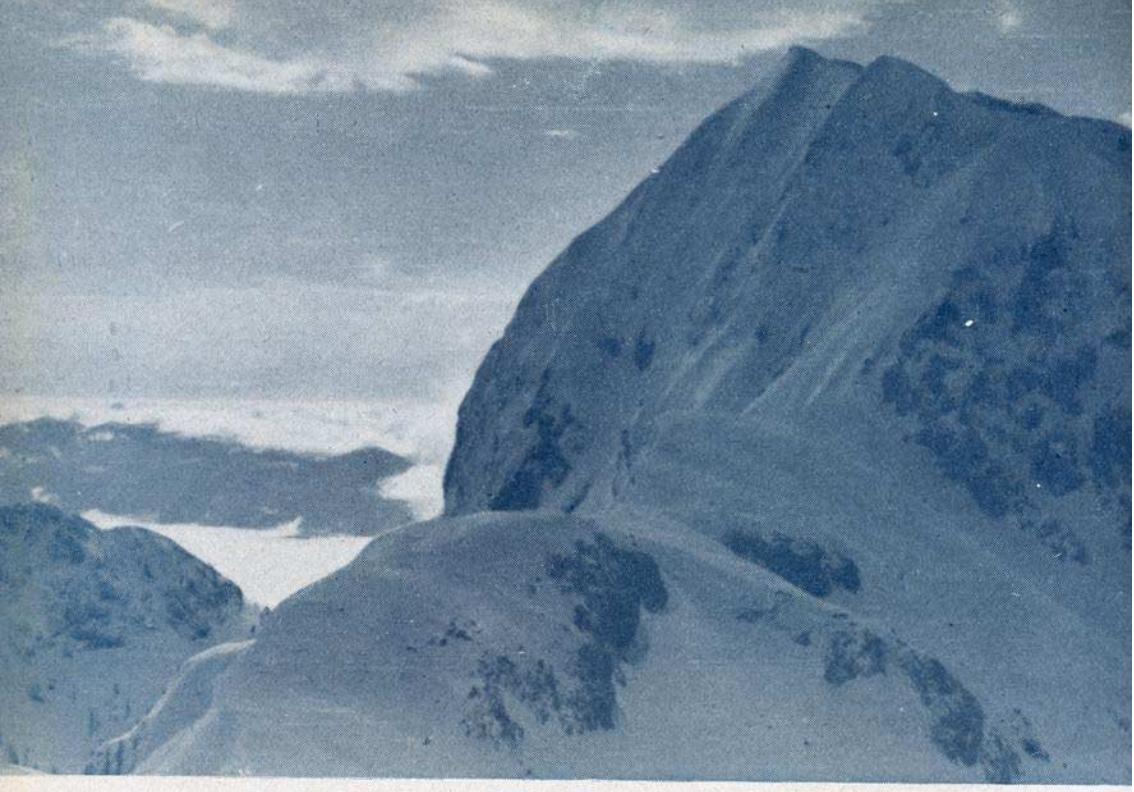
Dva smo dana razgledavali okolinu, jer duže ture nismo mogli raditi zbog velikih količina snijega, koji je neprekidno padao. Tu sam doživio jedan prirodni fenomen, koji je dosta rijedak u Alpama. U jutro kad sam ustao i pripremio se za odlazak, video sam da je snijeg ružičast, a za smučkama ostaje bijeli trag. Noću je zapao ružičasti snijeg!

Nadošli su ljepši dani. Krenuli smo na ture, a kao prvi cilj bio nam je Debeli Vrh (2392 m). Nakon dugog uspona smučkama kroz Ograde razdijelili smo se u dvije grupe. Prva se zaputila na vrh kroz uski i strmi žlijeb, dok se druga uspela preko točila pokrivenog snijegom. Prije ulaska u žlijeb pričvrstili smo dereze na cipele. Osjećao sam neki ponos pri tom radu, a nije ni čudo! Prvi put u životu stavljam dereze na cipele. Maks nas vodi kroz žlijeb ispod jednog opasnog sniježnog prevjesa, pa izgleda kao da imamo krov nad glavom. Upozorava nas na potpunu šutnju, jer i nešto glasniji govor može prouzročiti odron. To mjesto brzo prelazimo, uspinjemo se do pod okomitu stijenu, priječimo i izlazimo na greben. Maks ne govori mnogo, ali treba budno promatrati njegov rad u snijegu, pa se može sve naučiti. Što god on radi, zna zašto radi; iz svakog pokreta izbija iskustvo stečeno na mnogim evropskim vrhovima. Nije uzalud dobio nadimak »sedma decimala«. Na grebenu ulazimo u maglu koja nam sprečava da se sastanemo sa drugom skupinom, a i vjetar nam to ne dozvoljava, jer prigušuje svako dozivanje. Vraćamo se istim putem. Prema dobivenim uputama pazimo Egon i ja da ne rušimo nogostupe. Na dereze se lijepli snijeg, pa nam to još pojačava nesigurnost. Sretno smo stigli do podnožja, gdje se sastajemo sa drugom grupom i zajednički silazimo u dugom spustu do naše kuće.

Iz tog smo ishodišta napravili još nekoliko uspona u bližoj okolini. Preko Dednog Polja uspeli smo se na Zlatnu (2075 m) i Kredu (2023 m), sa kojih smo skoro okomito pod nama gledali Planinu v Lazu sa našim privremenim domom.

Najdulja tura bila nam je smučkama preko Ograda i Hribarica do pod vrh Kanjavca (2568 m). Tu smo naučili pravilno izvođenje traga i smučanja u skupini. Na sam vrh uspeli smo se u izravnom usponu. Ogromna prevjesa branila nam je pristup na rub stijene, koja se strmo ruši prema dolini Zadnjice. Pogled s tog mjeseta jedan je od najljepših pogleda u Julijskim Alpama, gdje se naročito ističe Triglav sa svojim jugozapadnim snježnicima. Sa vrha sišli smo na visoravan Hribarice, gdje smo se smjestili u vrtaču koju je izdubio vjetar i iskoristili podnevni odmor za sunčanje. Marica, koja je izgubila svoje zaštitne naočale nalijepila je papir sa malim procjepom

Gore: Na sedlu Ograda — Dolje: Na vrhu Kanjavca

Foto: M. Plotnikov

na obične naočale, kako ne bi bila izložena štetnom djelovanju pre-jakog svjetla. Poslije podne vratili smo se preko prostranih padina prema kući, a nedugo iza toga već smo sjedili uz stol očekujući ve-čeru, koju je stručnjački priredio naš Boris.

Cepin sam također praktički upoznao za vrijeme boravka na Planini v Lazu, prilikom uspona na Vršake (2448 m). Do podnožja išli smo opet na smučkama, a dalje sa cepinom. Dereze nam nisu bile potrebne, jer je snijeg po južnim padinama bio dosta mekan. Uživao sam zabadajući cepin do glave u snijeg. Odmah sam počeo osjećati onu sigurnost, koju daje to neophodno oruđe u zimskoj alpi-nistici. Sa krajnjeg desnog Vršaka odlučili smo da napredujemo grebenom prema zapadu. Tu smo stekli ono pravo iskustvo u hodanju po zasnježenom grebenu. U jednom trenutku zavio nas je oblak. Malo smo još napredovali, ali uskoro je Maks rekao da stanemo i če-kamo razvedrivanje. Egonu i meni kao početnicima nije bilo jasno, zašto ne bi napredovali i po magli, ali čim se je magla raspršila uvi-djeli smo, da je opet iskusniji imao pravo. Nekoliko metara pred nama zjapila je okomita stijena Vršaka. Rub grebena nije se u magli vid'io, jer se je bjelina snijega slijevala sa bjelinom magle i tako stvarala jednoličnu cjelinu. To je česta varka u planinama u zimi! Prije uspona na slijedeći vrh trebalo je preći još žlijeb pun pršića, što ga je vjetar nanio. Pošto smo propadali do pršiju, bacili smo se potruške i pomoću cepina »preplivali« taj kratki komad. Na sam vrh smo zatim lagano došli, a i silazak nije bio težak.

Pošto nam je vrijeme našeg izbivanja dotecklo, morali smo se vratiti u Zagreb.

Upoznao sam planinu zimi! Bilo je to presudno za mene, jer sam uvjeren, da otada ni jedna zima ne će proći, a da barem na kraće vrijeme ne pođem u Alpe, da zabijem dereze u zaleđeni snijeg, i da se spustim niz točilo sa sigurnim osloncem — cepinom, tim najvjernijim pratiocem na zimskim turama.

Dr. Ivo Lipovščak:

Prve skije na Vlašić-planini

(Svršetak)

Vratio sam se u Zagreb više nego zadovoljan, usprkos prvog neuspjeha u osvajanju zimskog Vlašića. Ponajprije je trebalo razviti snimke, kako bi pred drugove planinare stavio pun dokaz o vjerdostojnosti mojih pričanja, koja bi se inače mogla smatrati kao ski-

Ljuta greda (1740 m) sjeverno od Vlašića

Foto: Dr. Lipovščak

jaško preuveličavanje. Snimci su bili vrlo uspjeli. Dobro se mogla uočiti sva veličajnost terena, ne samo okolo Kruševa brda i Ljute grede, već i same Vlašić-planine sa njezine sjeverne strane, koju sam sa nekoliko snimaka obuhvatio u cijelosti. Tako sam, oboružan snimcima, otišao na sastanak skijaša-planinara, da podnesem referat o svojem prvom neuspjelom pothvatu. Živo sam opisivao sve što sam doživio, a izražavao sam se uglavnom u superlativu. Od prisutnih nitko nije poznavao Vlašić-planinu, pa je naravno moje superlativno prikazivanje i opisivanje izazvalo interes. Kad sam izvadio snimke nastao je najprije tajac, pa sve veća znatiželja, a konačno pravi plju-

sak pitanja sa svih strana. Svi su izrazili želju da pođu na Vlašić, ali od mnogo zvanih bila su samo trojica izabrana. Krajem mjeseca ožujka, dva dana pred Uskrs, krenusmo nas četvoro — Mladen Mračić (Čmak), Milivoj Gavrančić (Mićo), Vlado Jambrišak i pisac ovih redaka — vlakom do Banjaluke, otkuda nastavismo noćnim vlakom industrijske željeznice za Krušev brdo pod Prelivodom.

Na planinskim livadama iznad Kruševa brda nismo mogli odljeti kušnji, pa privezasmo skije da isprobamo snijeg, iako smo bili mrtvo umorni od putovanja šumskom željeznicom cijele noći. Stigli smo oko podneva na Prelivodu u pratnji ing. Mundorfera, koji je sav sjaо od sreće, a svojim je veselim raspoloženjem brzo osvojio simpatije mojih zagrebačkih drugova.

Od moje prve posjete Prelivodi desile su se tu neke promjene. Skijaška se porodica povećala na četiri člana, pa nas je tako bilo sedmorica za sutrašnji put do Vlašić-planine. Vrijeme je na Prelivodi bilo mirno, nebo vedro, a starog snijega cijeli metar. Vremenska prognoza domaćine za naredni dan bila je povoljna.

Oko sedam sati izjutra krenusmo uzbrdo već poznatim putem preko Jasen- i Marić-grede. Vedar, miran i hladan zimski dan. Na mjestima gdje preko dana nije dopiralo sunce, bilo je u izobilju dubokog pršića, ali na južnoj padini Marić-grede naiđosmo na težak brašnjav snijeg.

Iznad Jasen-grede prođosmo mimo jedne košare-tora u koju ovčar zatvara ovce preko noći kad silazi u selo. Jak vjetar nanio je sniježni nanos sve do polovine strmog krova košare, pa je tako krov bio spojen sa zemljom. Na krovu se vidjela oveća rupa jer je šindra bila iščupana. Mundorfer nam objasni kako je ta rupa nastala. Ove zime popeo se vuk po nanosu snijega na krov košare, zubima iskdao šindru, ušao u gornji predjel i poklao sve ovce koje su se tu nalazile. Prema pronađenim tragovima taj posao obavio je svega jedan vuk. Ovdašnji brđani tvrde da je vuk samac kukavica jer će napasti ovce, ali izbjegava čovjeka. Kad ovčar zimi prolazi prtinom u planinu da prostre ovcama sijeno kod košare, naoružan je samo sjekirom. Da se osigura od napada vuka s leđa, zapne straga o pojasa dugu smrekovu granu, koja se iza njega vuče prtinom i tako je potpuno osiguran s leđa. Ako bi napad uslijedio sprijeda, naišao bi vuk na siguran udarac ovčarove oštре sjekire.

Prije ulaska u šumu ispod Obreža, gdje se prilikom mog prvog posjeta naslagao pahuljasti snijeg po tlu i po šumi tako da je cijeli kraj izgledao pokriven i ovijen šećerom, tog divnog prizora, ovoga puta nije bilo. U gustoj smrekovoj šumi ispod Obreža sada smo pro-

lazili lakše uslijed povoljnijeg snijega, pa brzo izbismo na čistinu, gdje smo na pola sata stali, založili i uživali u toplom planinskom suncu. Oko podneva izbismo na Ljutu gredu bez većeg napora. Odlučili smo da prenoćimo na Vukovim Poljanama (1565 m) sjeveroistočno od Ljute grede, a ne na Kraljevu gumnu kao prvi put. Ipak udarismo pravac na samu Ljutu gredu jer su nas bijeli, šećerni vrhovi Vlašić-planine koji su izvirali iza grebena Ljute grede toliko privlačili, da smo željeli što prije obuhvatiti pogledom cijeli masiv Vlašić-planine. Prizor koji nam se pružio sa hrpta Ljute grede bio je veličanstven.

Vlašić sa Kraljeva gumna

Foto: Dr. Lipovčak

Silno nas je uzbudjavao i opijao svojom veličanstvenošću, a nema snimka, koji bi tu ljepotu i čar mogao vjerno reproducirati. Zadovoljivši prvú radoznalost spustismo se kao vjetar na Vukove poljane i udarismo logor u jednoj odabranoj košari. Bilo je toplo, jer je ultravioletno zračenje bilo jako, pa posjedasmo na suncu pokraj košare i kao gladni vukovi počesmo uništavati slaninu, sir i drugu hranu, jer do ručka-večere bilo je još prilično daleko. Odmorivši se ponovili smo uspon na Ljutu gredu, čije je ime ovaj put bilo u suprotnosti sa pitomom okolinom. Sam vrh je umjereno zaobljeni izdignuti kameni hrbat, koji se produžuje i pada prema sjeverozapadu, dok prema istoku sasvim nestaje i čovjek dobiva utisak, da stoji na dosta prostranoj visoravni sa blažim padinama prema jugu i sjeverozapadu, a

sa strmom padinom prema Vukovim poljanama. Ova potonja padina razdijeljena je terenskom kaskadom na dvije plohe. Prešavši istočni dio Ljute grede u laganom spustu u jugoistočnom pravcu naišli smo na nagli prelom terena zvan Vrleti (1711 m) čije se stijene ruše na stotine metara u dubinu. Odavde smo proučavali sjevernu padinu Vlašić-planine i odabrali pravac uspona na vrh neposredno pred nama, jer nam se s tog mjesta činio najvišim u cijelom masivu planine.

Tvrda sniježna podloga sa nekoliko centimetara pršića, pružala nam je, naročito na sjevernim padinama Ljute grede, pun skijaški užitak, tako da smo spust prema Vukovim poljanama nekoliko puta ponovili natječeći se, tko će ga završiti ljepšom »kristijanijom«. Nasitivši se ove padine prijeđosmo na još dužu padinu koja se izdiže i okružuje Vukove poljane s istočne strane. Ta je padina bila sva u suncu pa smo na snijegu zapažali tamnije, sivkasto-srebrnaste mrlje. Bila su to mjesta na kojima se, djelovanjem sunca na busenje ispod površinе snijega, topio snijeg okolo busenja, pa je tako pod površinom snijega nastajala šupljina prekrivena tankom koricom leda. Takvih šupljih mjesta bilo je mnogo na toj padini, pa se nisu mogla mimoći na brzoj vožnji kod spusta. Sa vrha padine pucao je divan pogled na najistočniji dio masiva Vlašić-planine.

Dugo smo se sunčali na vrhu te padine, a onda odlučili da ćemo u direktnom spustu sići na Vukove poljane. Svi su vozači — osim jednog — padali kad bi prelazili preko prve ili druge slabo vidljive šupljine, u koje su naglo propadali izgubivši ravnotežu. Onaj što nije pao nadmudrio je sve ostale jednostavno tako, da je vozio već izvoženom stazom pa je time znao gdje su rupe i manje je propadao u njih.

Pred sumrak uđosmo u košaru gdje nas je čekala obilna topla večera, a specijalitet kuhara Mundorfera bili su žganci začinjeni ovčjim sirom. Od domaćine ujedno saznadosmo, da se nedaleko Vukovih poljana javlja tetrijeb i da će iza ponocići do tog mjesta ne bi li bilo lova.

Ustali smo rano. Nije bilo mnogo izgleda za dobar lov, jer se noću spustila gusta magla i obavila Ljutu gredu, a pred jutro napadalo je novog snijega za dva prsta. Krenuli smo na Ljutu gredu, kad na prijevoju naiđosmo u novom snijegu na otiske neobično velikih medvjedićih šapa. Medvjed je prošao od Vrleti — tu je negdje u stijenama imao svoj brlog — prema šumi sjeverno od Ljute grede, gdje je naš domaćin htio vrebati na tetrijeba. Zadovoljivši svoju raznalost o tom medvjedu koji je, sudeći po veličini i položaju sto-

pala, morao biti neobično velik i hrom na jednu nogu, krenuli smo prema najvišoj točki doline koja razdvaja Vlašić-planinu od Ljute grede, kako bi izgubili što manje na visini. Dan prije nismo pravilno namazali skije, pa se novi snijeg lijepio. Kod Kraljičine vode skinuli smo daske i promijenili vosak. Naskoro poče uspon u dugim zavojima po strmom terenu, gdje je trebalo obilaziti vrtače u nižim predjelima. Na većoj visini nestajalo je novog snijega, pa smo skretali lijevo ili desno od hrpta što se spušta sa vrha Paljenika prema sjeveroistoku. Oko samog vrha Paljenika snijeg je bio tvrd, izvjetren, a

Pogled s Kraljeva gumna na Vlašić

Foto: Dr. Lipovščak

hrbat go. Jako sunce omekšalo je tvrdi snijeg pa je tako uspon bio olakšan. Zagrepčani su predvodili i prvi izbili na vrh. Ostale je, kao početnike, trebalo usput podučavati o primjeni skija i štapova u savladavanju terenskih zaprijeka, pa je stoga drugi dio povorke bio znatno zaostao.

Sam vrh je bio go jer je vjetar raznio snijeg, pa skinusmo skije i posjedasmo na kamenje, a iz uprtnjača smo izvadili okrepu. Dok smo razgledavali okolinu i uživali u dalekim vidicima, poviše na jednom Maravić: — Mi nismo na najvišem vrhu. Onaj tamo — pokazivao je istočno od nas — izgleda da je viši! Do sada nam glavica, koju je on pokazivao, nije naročito pala u oči. Bila je daleko oko

dva do tri kilometra zračne linije i nije izgledala višom od vrha na kojem smo stajali. Nastala je prepirkica ima li Maravić pravo ili ne. Naš domaćin tvrdio je da smo na najvišem vrhu. Da dokončam prepirkicu izvadio sam kartu i kompas te orijentirao kartu. Brzo smo utvrdili da smo izbili na vrh Paljenik (1913 m), a istočno od nas dva i po kilometra, da se nalazi najviši vrh zvan Vlašić (1919 m). Čmak je dakle imao dobro oko ili još bolji osjećaj, kad je na toliku udaljenost uočio razliku od svega šest metara visine. Nastalo je mrmljanje, pa su počele padati i primjedbe. Što bi nam kazali u Zagrebu, ako saznaju da nismo bili na najvišem vrhu Vlašića? Brzo počesmo sredi-vati i stezati uprtnjače da produžimo na vrh Vlašić. Mundorfer se nešto uzvрpoljio, i konačno izjavio da on ne ide dalje, a oba skijaša sa Prelivode brzo mu se pridružiše. Bio sam već stavio skije na noge, kad mi pride domaćin i molećivo promrmlja neka ostanem s njim na Paljeniku. Nisam ga odmah shvatio, a bilo mi je teško ne udovoljiti našem ljubaznom domaćinu, zato se preko volje pomirih s novom si-tuacijom.

Ostala tri Zagrepčana naskoro sunuše spustom prema sedlu što dijeli Paljenik od Vlašića. Dogovorismo se, da će sa Vlašića opaliti nekoliko metaka iz pištolja u znak da su stigli i da počinju silaziti na Kraljičinu vodu, gdje smo se imali sastati u tri sata popodne i u slučaju ako ne bi čuli pucnjavu. Mogli smo ih pratiti na jednom dijelu uspona na Vlašić, a zatim ih izgubismo iz vida.

Sunčali smo se već skoro dva sata s južne strane Paljenika, a pu-canj sa Vlašića nije se čuo. Trebalо je konačno krenuti u dolinu da stignemo na vrijeme. Naš domaćin dugo se nećkao da priveže skije. Na moje opetovanje i sve oštije nukanje konačno mi je otvorio svoju dušu. Morio ga strah jer nije znao kako će skijama sići u dolinu. Predstavljaо si je, da ćemo u direktnom spustu juriti niz strminu i da će se pri tom negdje streskati. Umirio sam ga i rastumačio da osim spusta ima i drugih načina silaženja i da treba da mene slijedi i točno oponaša moje kretnje. Kad smo prošli niz prve strmine nešto stepenicama a nešto klizanjem ostavio ga je strah, pa smo niže dje-love padine prolazili čak u direktnom spustu. Sišao je s Paljenika da nije ozbiljno pao, a toliko se bojao. Bio je visok, a težak oko stotinjak kila, pa je imao razloga da se straši.

Stigli smo u dolinu prije skupine što je otišla na Vlašić. Nakon dugog dozivanja konačno se javiše. U jednom žlijebu sasvim alpskog karaktera, ispod vrha Vlašića, naiđoše na divan pršić, pa su ponovili uspon i uživali u slalom-vožnji. To je bio razlog tolikog zakašnjenja.

Bila nam je sada jedina želja, da što prije izbijemo na Ljutu gredu i da započnemo gotovo deset kilometara dugi spust na Prelivodu. Na Ljutoj gredi smo stali bacivši posljednje poglede na masiv Vlašić-planine. Mogli smo točno ustanoviti pravac uspinjanja na Pašjenik, koji se sa Ljute grede zaista ističe kao najviši vrh cijelog masiva, pa nije ni čudo, što smo se tako prevarili i nismo osjetili potrebu da se povjerimo specijalki. Druga skupina pokazala nam je pravac svojeg silaska sa vrha Vlašića i žlijeb u kojem su toliko uživali u slalom-vožnji.

Vlašić-planina sa Ljute grede

Foto: Dr. Lipovščak

Započeli smo dugačak spust na Prelivodu, sa prekidom od dva kratka uspona na Marić- i Jasen-gredu, i kroz gustu smrekovu šumu ispod Obreža, gdje je bilo nekoliko zaprijeka. Stigli smo pred sam sumrak na Jasen-gredu umorni i iscrpljeni.

Za vrijeme večere pala je odluka da sutradan posjetimo Vrbanjska vrela (1572 m), izvor rijeke Vrbanje. Sišli smo bez skija u dolinu do nedalekog ušća potoka Rijeke u Vrbanju. Odavde krenusmo pet kilometara dugom rižom — drvenim koritom — uzvodno uz Vrbanju. Ovim drvenim koritom spuštala se voda iz umjetno načinjenog jezera ispod Vrbanjskih vrela, noseći u dolinu jelove i smrekove trupce iz sječe šume u okolini Vrbanjskih vrela. Nakon pola sata brzog uspinjanja stade padati gusta solika, koja se na daljem usponu

pretvarala u gusti suhi snijeg. Kad smo stigli na sama vrela, novog je snijega bilo više od pedlja. Posljednji dio uspona drvenim koritom bio je težak i naporan, jer smo svi imali skijaške naokovane cipele, pa se sklizalo natraške, a izvan korita bilo je bespuće u strmim stijenama.

Na Vrbanjskim vrelima počastiše nas šumski radnici rakijom i crnom kavom. Ovaj ugodni odmor u radničkoj baraki potrajan je dugo, jer se povela riječ o Vlašić-planini, o kojoj su ti brđani znali svašta pripovijedati. U međuvremenu snijega je toliko napadalo da je nastalo pitanje, hoćemo li moći pješice stići na Prelivodu po prtini punoj rupa prikrivenih novim snijegom, a dugačkoj oko pet kilometara. Snijeg je i dalje kresao pa nije preostalo drugo, već da pričekamo i nastavimo sa crnom kavom, dok nam bosanskim konjićem — koji ne pozna sniježnih zaprijeka — na dopreme skije sa Prelivode. Odmoreni i raspoloženi krenuli smo preko donjeg dijela Marić-grede na Jasen-gredu i pod noć stigsmo na Prelivodu. Snijeg je i dalje sipao kao iz vreće i na očigled rasao toliko brzo, da smo za vrijeme večere i dugo u noć, izvirkivali kroz prozore da vidimo rezultat tog neobičnog sisanja sitnog i gustog snijega. Prije no što smo legli bilo ga je već pola metra, pa smo unaprijed uživali kako ćemo sutradan infati divan spust do željeznice u Kruševom brdu.

Jutro je svanulo mirno, a cijeli je kraj bio prekriven teškim plăštem novog pršića od preko pola metra visine. Šuma i okoliš na Prelivodi pružali su čaroban prizor. Sve to kao da je bilo pripremljeno za naš oproštaj i rastanak sa tim divnim krajem. Naši vrli domaćine ispratiše nas do zaključne stanice ispod čekrka. Kad smo pred odlazak vlaka ulazili u vagon za službeno osoblje, izjavio nam je naš domaćina, da je put do Banjaluke dugačak, a spavanje nemoguće uslijed treskanja vagona natovarenih teškim balvanima. Zato je za svaki slučaj u čošak vagona — pokazao je prstom pravac — stavio svežanj hrane i demijoš sa vinom za okrepnu na putu.

U vlaku smo dugo prepričavali doživljaje sa Vlašić-planine, pa se društвance na koncu raspoložilo i izabralo predsjednika kome nadjenuše ime »Silni aga«. Dugo u noć klanjali su se silnom agi iz poštovanja što na cijeloj skijaškoj turi po Vlašić-planini nije ni jednom pao u snijeg.

Na Sljemenu

U planinama je kolovoz jesenski mjesec, sličan rujnu u nizinama. Planine ne znaju za ljetnu žegu i nesnosnu gradsku vrućinu usijanog asfalta i vrućih gromada željezobetonskih kuća.

Planine su uvijek za pet do deset stupnjeva hladnije od nizine: u njima su češća zračna strujanja i vjetrovi, a šuma sadrži više vlage, ozona i eteričnih ulja.

Prašina je tu gotovo nepoznata stvar. Diše se lakše, punije.

U planinskim noćima spava se duboko, do besvjesti i zdravo.

Silna masa šume, svojom golemom simfonijom noćnog šumskog života, neizmjernim pokretom i smirivanjem krošnja i granâ, djeluje monumentalno kao more, kao oluja i sve elementarno na svijetu.

Jezično, etimološki, riječ »Sljeme« znači strehu, krov nad Zagrebom.

Sljeme — to su tisuće jutara šume: bukve, hrastovi, borovi, jеле — gorski divovi, visoki kao izabrani vojnici, koje naizmjence obasjava sunce i zasjenjuju hladovine. Sljeme — to su staze, stazice i puteljci, proplanci, jaruge, doline, vidikovci, šumske livadice na osami i svjetline neba između drveća.

Tu sasvim blizu, na domak Zagreba, nepregledno, neizmjerno mnoštvo drveća, grmlja, malina, jagoda, kupina, kukaca, ptica i cvijeća.

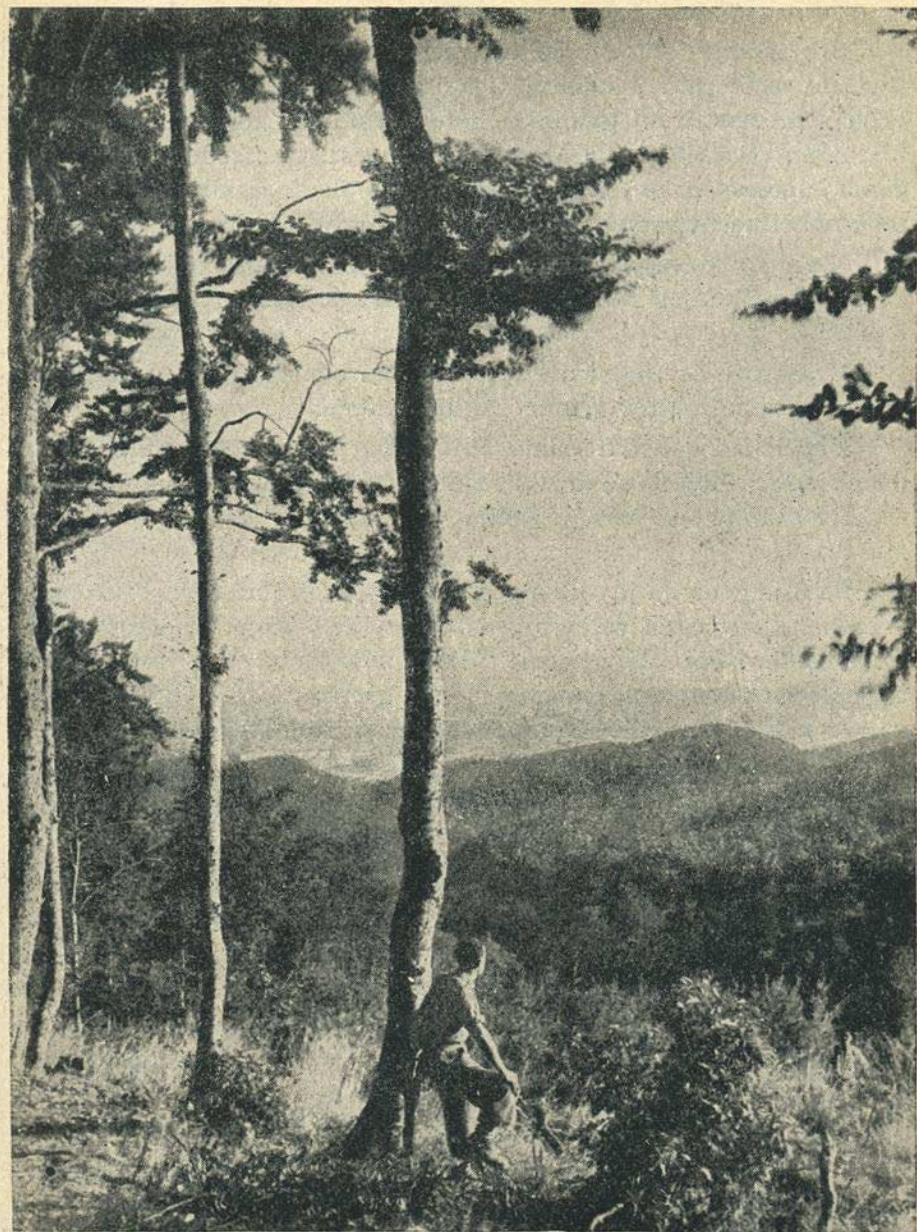
Domovina je to pticâ, uvijek raspoloženih i ovdje tek pravo u svom elementu.

Najednom zaglušno zvrndanje: avion nad šumom, avion u oknu neba između grana.

A sasvim do nas, na dohvati ruke, šumska osa lebdi kao sitan aviončić, na proplanku na suncu, gotovo da ni ne leti, već kao da visi na nevidljivom koncu.

U dolinama potmule detonacije dinamita: to radne brigade naše dîvne omladine i naši frontovci buše tunel ispod Sljemena za Stubičke Toplice. Zamalo vozit ćemo se električnom željeznicom iz Zagreba na kupke u Stubičke Toplice ispod samog Sljemena. Još jedan podvig naših radnih ljudi u izgrâđnji zemlje! Još jedna pobjeda u karici Plana! Još jedan doprinos uzdizanju životnog standarda naših ljudi!

Planine su zračne kupelji živaca, pluća i krvi, gdje nas na svakom proplanku zapljasne novi talas struje, kao valovi vode.

Pogled sa Sljemena

Foto: Božić

Tu se rađaju kiše, jer je vrh Sljemena prvi u magli i u oblaku.

Broj stalnih stanovnika Sljemena kreće se uvijek oko pet stotina, ne računajući pacijente lječilišta Brestovac. Tu je na samom vrhu reprezentativni planinski hotel, dostojan Zagreba, na Malom Sljemenu »Đački dom« i »Radničko odmaralište«; ispod piramide dva doma Jugoslavenske armije i još nekoliko planinarskih domova. Osim toga nekoliko lugarnica, dvije crkvice i dvije piramide.

Na nekoliko mjesta susreću se po Sljemenu grobovi palih partizana iz posljednjeg rata. Na njima ima svježeg cvijeća, ciklama i bršljana.

Krasan je osvijetljeni Zagreb u noći odavle. Pliva u moru svijetla i raznoboјnih tekućih neonskih reklama.

Kad iznad golemih šuma Sljemena padne noć, jave se brojni noćni leptiri, boje kore drveća, s debelim ticalima kao četkice, a iza sebe ostavljaju na osvijetljenim prozorima i po zidovima obilan mašak.

Sa Sljemena na jug klizi pogled na Zagreb i na ravno Turopolje, a prema sjeveru na valovito, mozaiku slično Zagorje, ogradieno sa svim na horizontu Ivančicom. Cilim njiva ispod nas duž Zagorja isprepleten je zelenim otocima šuma i grmlja. A tamo gdje su vrbe, nalaze se rijeke, rječice i potoci, što čeznutljivo krivudaju.

Na istočnom hrptu Sljemena starija je šuma, a javlja se i crnogorica. Inače prevladava bjelogorično, listopadsko drveće. Ima tu stoljetnih hrastova, koje ne mogu obuhvatiti tri čovjeka.

U Radničkom odmaralištu provode svoj godišnji odmor namještenici i radnici, pretežno slabi na plućima. Ima tu lučkih radnika iz Rijeke, radnica iz Pule, činovnika iz Dubrovnika i Splita, pretežno radnih ljudi s našeg mora, koji teško podnose ljetnu žegu na jugu.

Na terasi odmarališta zrake gorskog, visinskog sunca, slobodne od prašine, dima i magle grada, prže nevjerojatno prodorno i čovjek može pocrniti u najkraćem vremenu.

Srednjoškolci iz Đačkog doma na Malom Sljemenu daju poseban ton čitavom životu na Sljemenu svojim bučnim nastupom gdje god se pojave, svojom spremnošću na šalu, glasnim smijehom i onom mladenačkom duhovitošću — odlikom naše omladine. U svom domu drže na lancu umjesto psa pripitomljenu vučicu, koja se na daleko čuje svojim prodornim lavežom.

U oba doma Jugoslavenske armije nalaze se oficiri, lakši bolesnici i rekonvalescenti, većinom od posljedica života i povreda u borbi.

U nedjelju leže na svim proplancima i čistinama Sljemena do pojasa goli planinari, izloženi planinskom suncu, uporni u tom preženju, da što više iskoriste taj svoj slobodan dan.

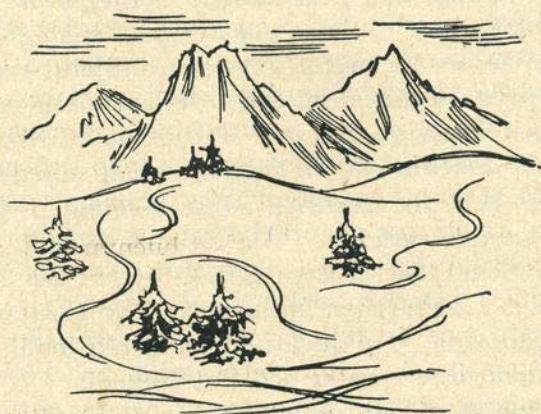
Autobus, koji vozi jednom gore i jednom dolje dnevno, ovdje je senzacija kao vlak u malom zabitnom mjestu ili brod u primorskom mjestancetu.

Vraćajući se autobusom krasnom cestom niz šesnaest serpentina u Zagreb otvaraju se na zavojima i opet planinski proplanci i svjetlozelene livade na čistinama, simpatične i lijepo do uzbuđenja, na kojima rastu planinske trave, paprati i metvica.

Na obroncima prema Zagrebu, između Remeta i Gračana, susrećemo opet radne brigade, koje neumorno buše tunel ispod Sljemena. Prolazimo mimo gomile materijala, kamiona i svega onog što tako živo i neodoljivo izaziva utisak i nameće spoznaju da smo ovdje uhvatili samo dijelić od onog sveopćeg radnog zamaha i zanosa, koji odjekuje širom naše prostrane zemlje.

Dok promičemo mimo prvih kuća visoko iznad vrhova kruže jastrebovi, ti gorski grabežljivci. Klize, niti ne lepnuvši krilima. Čovjek graditelj i pobjednik prodire sve više u njihov zavičajni kraj i otima za sebe prirodu i preobražava ju.

Iza nas ostaje Sljeme, ozonator Zagreba, snabdjevač svježim zrakom i uzrok ugodne klime grada. Već nas bije u lice topao, ugrijan ljetni zrak sa zagrebačkih ulica i tramvaji nam sitnom zvonjavom presijecaju put. Grad nas upija opet u sebe.

Na Snježniku i Platku sa planinarima Rijeke

Naša oslobođena Istra pobuđuje posebno zanimanje planinara, naročito onih, koji zbog nepravedno povučenih granica iza prvog svjetskog rata sve do nedavna nisu imali prilike zaviriti u gorski svijet Istre. Radi toga je izlet na Učku, kojega je priredilo Planinarsko društvo Zagreb dne 13. III. o. g. naišao na velik odaziv članova.

Na riječkoj željezničkoj stanici dočekali su nas vrlo sručno članovi P. D. Rijeka. Za izletnike na Učku uspjeli su pribaviti jedan autobus za prevoz do Opatije, koji je mogao primiti 50 osoba, dok se je preostali dio prevezao parobromom. Osim toga P. D. Rijeka dodijelilo je svoja 3 člana kao vodiče pojedinih skupina.

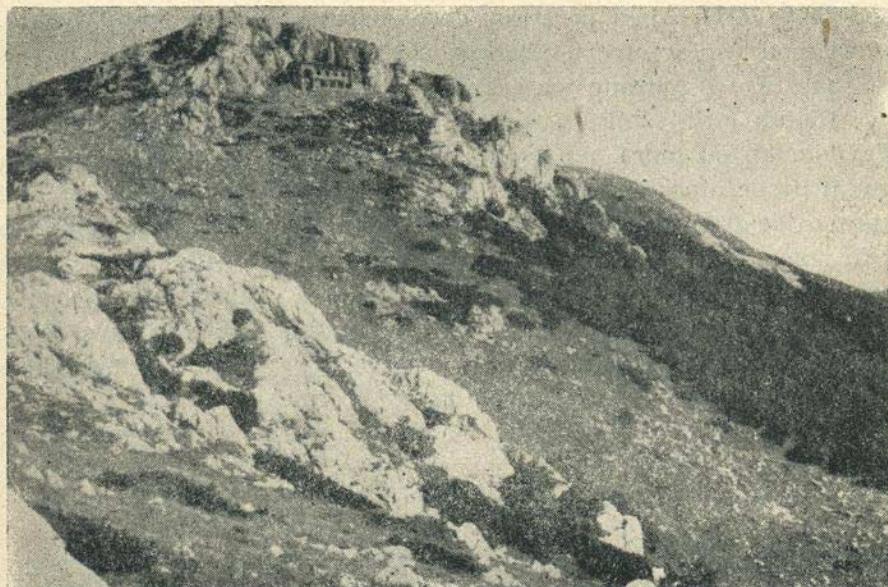
Riječki planinari priredivali su toga dana izlet na Platak i Snježnik, pa sam se i ja odazvao njihovu pozivu da učestvujem na tom izletu. Kako sam se ja opremio za Učku, nije mi oprema odgovarala za snježne prilike. Stoga su domaći planinari vrlo pripravno upotpunili moju opremu, posudivši mi cipele i smučke.

I tako smo krenuli kamionima starom, djelomično obnovljenom Lujzinskom cestom kroz sela Svilno, Budzohanj, Čavle i Soble uz rub Grobničkog polja pokraj aerodroma do Kamenjaka, gdje smo skrenuli sa Lujzinske ceste na sjever prema Platku. Na Grobničkom se polju primjećuju tragovi rata: porušene i spaljene kuće te grobovi 150-torice seljaka koje su postrijeljali fašisti. Dok zemljiste između Rijeke i Kamenjaka nosi izrazito obilježje primorskog krša, već iza Kamenjaka pojavljuje se gusta šuma lisnatog drveća i crnogorice. Penjući se cestom prema Jasvini primijetili smo u dolinama i iza kamenja prve veće krpe snijega, a što smo dalje odmicali prema Platku bilo ga je sve više, dok je u blizini Platka teren već bio pokriven sa 15 cm debelim slojem svježeg suhog snijega.

Na Platku (1111 m) zaustavili su se kamioni pred lugarnicom, velikom jednokatnom zgradom. Prije rata bio je ovdje dom H. P. D. Velebit i dom Sokolskog društva Sušak-Rijeka. Sve je to srušeno za vrijeme rata, i samo ruševine označuju gdje su nekada stajale kuće. Nakon što smo se u lugarnici malo okrijepili, krenuli smo smučkama cestom prema sedlu pod Snježnikom.

Najprije smo se spustili do kolibe drvosječa, gdje prestaje šumska cesta, a onda pošli stazom prema zapadu, da bi se popeli na Snježnik sa južne strane. Staza je postajala strmija, a šuma sve rjeđa.

i pomalo je prelazila u klekadinu. Put je počeo vijugati u oštrim serpentinama, pa se na smučkama nije moglo dalje zbog snježnih nanosa na zavojima. Tu nam se otvorio krasan vidik na južne, djełomično klekadinom obrasle i snijegom pokrivenе obronke, i na goli kameniti vrh Snježnika (1506 m).

Dom na Snježniku, 1490 m

Foto: K. Šojat

Ispod stijene samog vrha, na visini od 1490 m sagradili su riječki planinari masivno izgrađeni dom, koji stoji poput orlovnog gniazda s južne strane vrha, priljubljen uz 16 metara visoku stijenu. Popeli smo se do nedovršenog doma, kojemu manjka unutrašnji uređaj, jer za to nema financijskih mogućnosti. Dom je sazidan iz tesanog kamena, a svojim je stilom u divnom skladu sa okolinom; zgrada je čvrsta i solidna, sa sjevera zaštićena stijenom vrha Snježnika. Kako na Snježniku nema vode, sagrađena je uz dom velika cisterna za prikupljanje vode (snježnice i kišnice). Sa terase doma pruža se divan vidik na cijeli Kvarnerski zaljev, Učku, Obruč i Pakleni, a prema sjeverozapadu na slovenski Snježnik. Za vedrih i bistrih dana vide se i vrhovi Kamniških Alpa.

Sunčane su zrake na prisojnim mjestima počele topiti snijeg, pa su se uslijed naglog isparivanja vlage počele dizati tanke magle, koje su zastirale vidik prema sjeveru. Odverali smo se na vrh, odakle

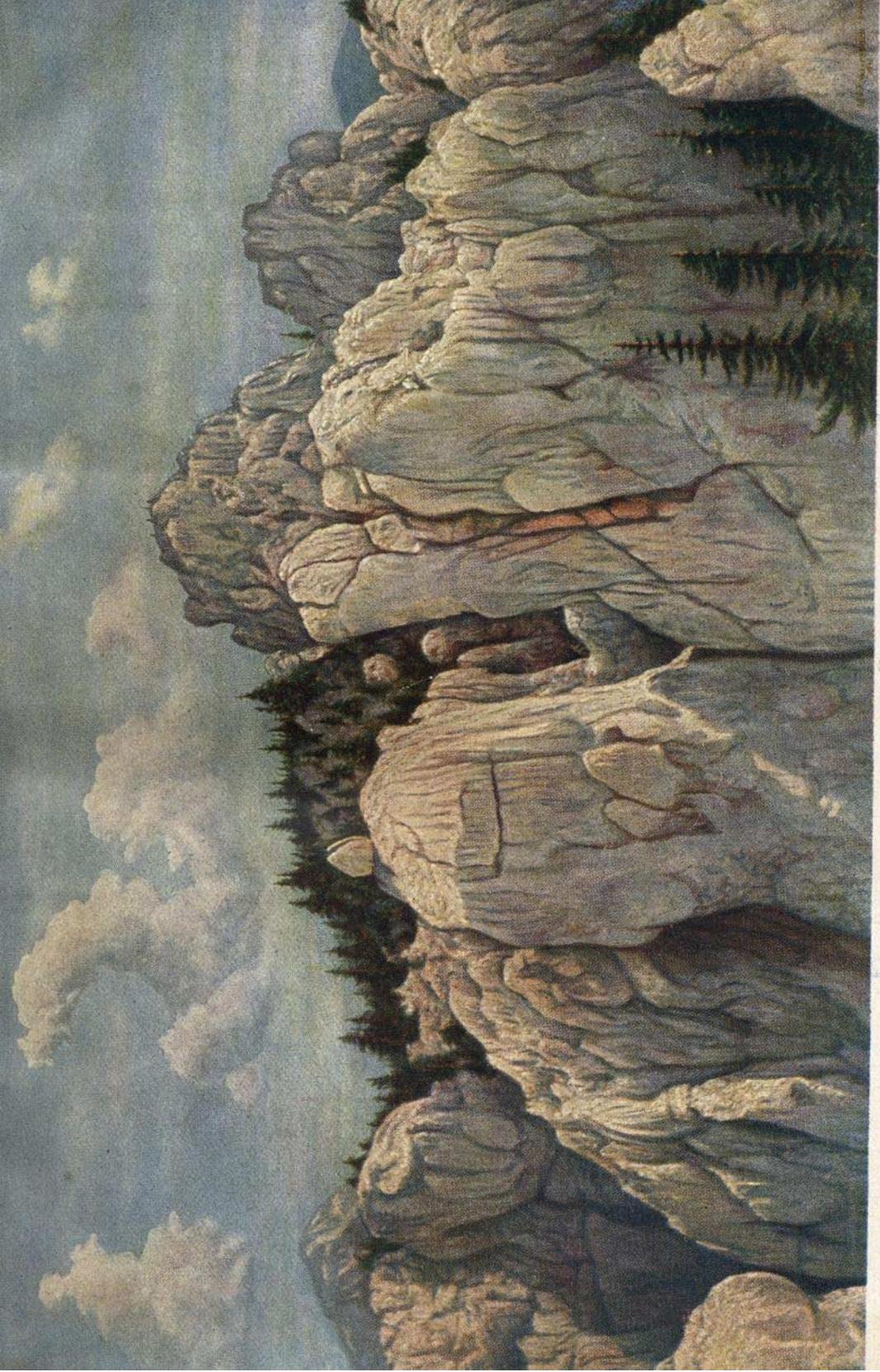
se pružao krasan pogled na Risnjak i na udolinu između Snježnika i Risnjaka. Do sedla smo se spustili kamenitim grebenom, po kojem je mjestimično rasla klekovina i planinska trava, a zatim do ceste kojom smo došli sa Platka. Tu smo skrenuli prosjekom, koju sijeku i krče za skijaški spust, do planinskih livada »Prebeniš«, okruženih sa svih strana gustom visokom šumom. Na sjevernoj strani »Prebeniša« podiglo je P. D. Rijeka prostrani dom, zapravo planinski hotel. Zgrada je već pod krovom, trebalo bi je dovršiti i osposobiti za upotrebu, ali za sada nisu osigurana materijalna sredstva.

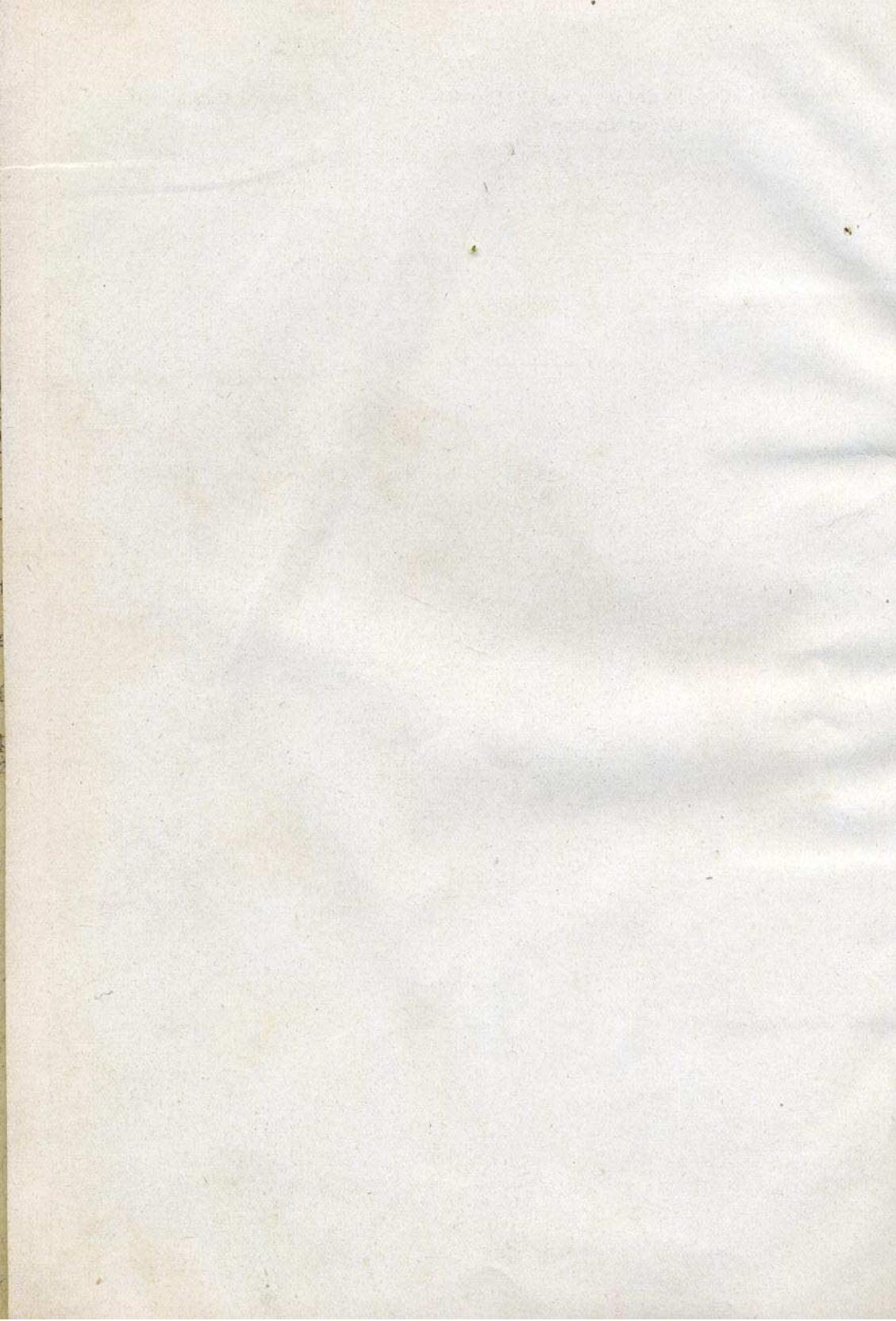
Platak i Snježnik su vrlo interesantni u klimatskom pogledu. Na domaku su mora, od kojega ih dijeli kršno Grobničko polje, a imaju posve alpsko obilježje u pogledu klime i flore. Platak obiluje upravo idealnim skijaškim terenima, gdje je smučanje moguće često i do polovine maja, kao u najvišim alpskim predjelima. Prije dvije godine, kada su na Platku krajem aprila bila smučarska natjecanja, imali su naši smučari priliku da se nakon smučanja okupaju u moru u Opatiji. Često se dešava da Platak obiluje pršićem, dok u isto vrijeme u alpskim predjelima Slovenije nema pršića.

Zbog navedenih razloga neophodno je potrebno, da kompetentne fiskulturne i ostale zainteresirane ustanove, namaknu i osiguraju Planinarskom društvu Rijeka potrebna novčana sredstva za dovr-

Uz naš prilog u bojama

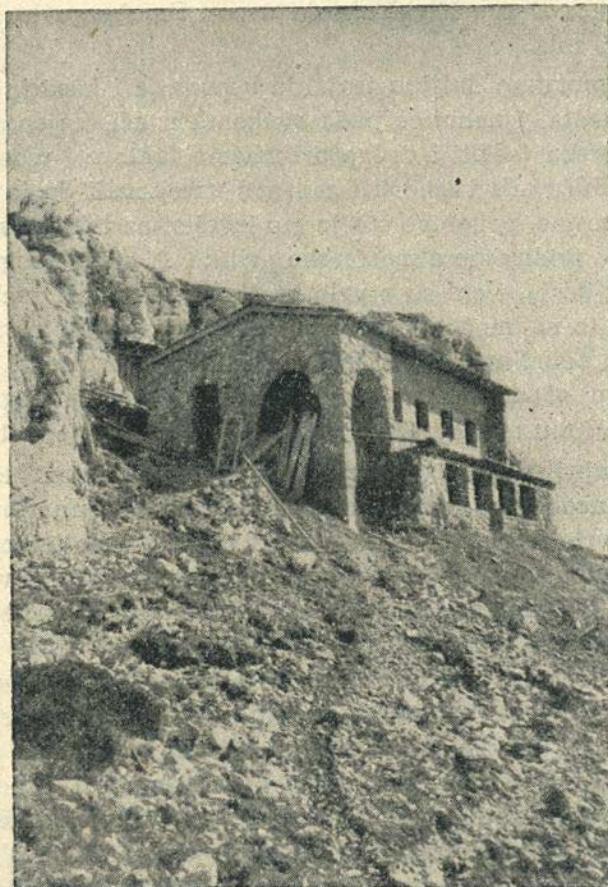
BIJELE STIJENE (1335 m). — U bogatom nizu prirodnih ljepota Gorskoga Kotara posebno se ističe skup Bijelih Stijena u Velikoj Kapeli. Na razmjerno malenom prostoru, u dubokom tamnozelenom prirodnom okviru i usred neprokrčene još i gустe mješovite krške šume upravo su se veličanstveno nanizali posebno oblikovani blokovi vapnenačkoga stijenja, u kome je voda i u njoj sadržana ugljična kiselina izdubila i postvarala raskošno obilje specifičnih oblika krša. Između i unutar čitavog labirinta ljevkastih vrtića imade tu pećinastih snježnica, bezdanih pravilja, škrpastih litica, snježnobijelih kukova, razdrtilih tornjića, širokih ploča neizglađena mramora, uzanih kamina i najbizarnije formiranoga kamenja, na kome uz šareni sag izvanredno lijepo planinske flore nailazimo i na baršunasto-bjelkaste cvjetove planinarima posebno dragog runolista. Pravi je to i divan prirodni perivoj i zato je s pravom proglašen zaštitnim područjem. Prilaz mu je i sa sjeverozapadne strane, od Mrkoplja i Begova Razdolja preko Vrbovske poljane i — dalje — Begovom stazom, i s jugoistoka, najprije cestom od Ogulina do Jasenka, pa onda dalje slijekovitim gorskokotarskim šumskim putem u to pravo carstvo prirodnih krasota, koje je u dane herojske naše narodnooslobodilačke borbe visoko uzdiglo petokraku i crveni partizanski stijeg. Vrtače i škrape Bijelih Stijena nije oskvrnula nogu okupatora. Jedan detalj tih i takvih Bijelih Stijena prikazuje nam, eto, i naš prilog u boji. (b)

šenje i osposobljenje domova na Platku i Snježniku, jer su to fiskulturni objekti od važnog značenja.

Planinari, članovi P. D. Rijeka, pokazali su gradnjom ovih domova veliku agilnost i požrtvovnost. Do Platka mogao se je potrebni materijal za gradnju voziti kamionima, a odanle su ga planinari pre-

Dom na Snježniku, 1490 m

Foto: Mlać

nosili na svojim leđima, okupani znojem svoga lica, do doma na Snježniku. Planinari Rijeke i Sušaka dali su za gradnju domova na Snježniku i Platku ogroman broj dobrovoljnih sati do krajnosti napornog rada. Među riječkim i sušačkim planinarima, naročito između Hrvata i Talijana, vlada vrlo dobro drugarstvo. Njihovo planinarsko drugarstvo, disciplina i velika požrtvovnost treba da nam svima služi kao uzor.

Osvrt na jedan zimski uspon

Krajem mjeseca siječnja ove godine (23.—28. I.) izvršili su članovi Alpinističke sekcije Planinarskog društva Zagreb Antun Rak, Drago Belačić i Drago Kivač zimski uspon Bambergovim putem na Triglav (2863 m).

Ako razmotrimo duljinu trajanja uspona, a i kasnije posljedice samoga pothvata, i nehotice pada svakome u oči činjenica, da kod tog uspona treba tražiti i druge prikrivene faktore i momente koji su bili od odlučujuće važnosti i zapravo uzrokovali da je taj uspon toliko dugo trajao, pogotovo što je bio izvršen uz tako povoljne sniježne uvjete i prekrasne atmosferske prilike. A tih je drugih faktora bilo nažalost dosta, i oni su u vrlo kratkom vremenu razbili krhki oklop nestinite nadmoćnosti, skinuli lažnu masku alpinističkog herojskog, a na površinu izbacili sve nedostatke u pripremi i izvedbi uspona, umanjivši time svu draž opasnosti i uspjeha toga zimskog uspona, dajući mu oznaku dramatskog pothvata, što je u stvari i bio.

Analizirajući danas iz perspektive proteklog vremena to djelo, dolazi se do neoborive konstatacije, da taj uspon, osim samoga fakta stupanja na vrh Triglava, ne pretstavlja uspjeh, nego jedino poraznu Pirovu pobjedu, koja je u krajnjoj granici služila isključivo zadovoljavanju ličnih ambicija. Opravdanost ove tvrdnje potkrijepljuje još više reportaža izašla u »Ilustriranom vjesniku« od 19. II. 1949. pod naslovom »Uspon na vrh Triglava«, koja osim što obiluje netočnostima u imenoslovlju triglavске skupine (što je u ovom slučaju od manje važnosti), još više stvara svojim opisom same borbe u snijegu, pune namještenih efekata, a katkada i teatralnosti (ljubljenje užeta prilikom spuštanja sa Malog Triglava), dojam senzacije i nezaslužene popularnosti kod širokih čitalačkih masa, koje nemaju dovoljno jasan i iskristaliziran pogled o biti i svrsi takvog jednog alpinističkog čina. Atmosfera neistinitosti dolazi konačno najviše do izražaja u konstataciji da je taj uspon prvenstven.

Osvrnemo li se pak stručno na taj izvršeni uspon, a naš planinarski list »Naše planine« jest jedino i najmjerodavnije mjesto gdje treba da se stručno i objektivno tretiraju pitanja naše alpinističke djelatnosti, tada nailazimo na potankosti koje se ne mogu mimoći, i na koje se moramo osvrnuti zbog onih, koji bi eventualno kasnije kanili poduzeti sličan uspon i pod sličnim okolnostima. Svrha je ove kritike, kao i svake buduće, jasna i potpuno netendenciozna, a služi

isključivo uklanjanju svih ovakvih štetnih primjera u našem alpinizmu. Zato treba a priori odbaciti svaku pomisao da je pisana iz želje da se umanji vrijednost tog njihovog pothvata, ili možda iz zavisti, jer ovakva djela ni u kojem slučaju ne mogu služiti budućim generacijama kao primjer, pa ih treba najoštije žigosati i iščupati iz korijena.

Sama grupa bila je sastavljena od penjača različite alpinističke prošlosti, razne starosti, različitih tjelesnih i duševnih kvaliteta, i konačno različitih po kondiciji, a nažalost jednakih samo u nedovoljnoj opremi i u nepoznavanju puta. Borba sa planinom je okrutna, nemilosrdna i beskompromisna, pa se treba upitati, pogotovo ako se u nju upušta zimi, dok je sve zavijeno u bijeli nepregledni sniježni plašt i okovano zelenkasto-plavkastim ledom tvrdim kao čelik, zar to nije igra na posljednju kartu, — koja obično uvijek gubi. Zar se tako loše opremljen, natrpan mnogim nepotrebnim stvarima, dočekuje u planini noć, koja tako brzo i iznenada dolazi, nakon i onako prekratkog zimskog dana, tim više kada svi objektivni razlozi govore u pri-log pretpostavci, da je noćenje u snijegu na tom usponu neizbjegivo? Čemu se nepotrebno opterećivati sa spavaćim vrećama, i nositi ih 6 dana po Triglavu, a ne uvući se u njih, već sjediti na njima čitavu noć tresući se od zime do boli, a samo zato, što su na nogama dereze koje se ne mogu skinuti, jer su »gurtne« zamrznute i ne mogu se odvezati, a rasjeći se ne smiju, jer su zaboravljene rezervne? Zar nije spasonosnije u takvom slučaju nositi mali napadački šator tipa »Welzenbach« za 4 osobe, koji je lakši za nošenje jer ga nosi samo jedan, topliji jer su sva četvorica u njemu, lagan i jednostavan za postavljanje, i konačno sve se stvari mogu unijeti u njega. To je dobro poznato svim penjačima pa je suvišno o tome i govoriti. Tako je grupa, možda i znajući to, morala taj propust platiti sa četiri gotovo neprospavane noći u snijegu, dvjema na Bambergovom putu, jednom pod Malim Triglavom i jednom u dolini Kot, dok im je jedino donekle ugodno noćenje bilo u bivšoj talijanskoj karauli »Rifugio Morbengo«. Mjesec dana kasnije, prilikom zimskog uspona »Hanzovom poti« na Prisojniku (27.—28. II.) dokazana je sva opravdanost ovoga prigovora, kada su članovi zagrebačke Alpinističke sekcije proboravili punih 12 sati pod snijegom u šatoru »Welzenbach«, na visini od 2.460 metara, kod temperature od -20°C , i to razmjerno ugodno.

Malo je čudno, ali nažalost istinito, da su sva trojica kraj obilja hrane koju su ponijeli, jeli zadnja dva dana snijeg, a razlog je tome neracionalna podjela i nekoncentriranost same hrane. Izgovora za to nema, jer pomanjkanje prikladne hrane već je dovoljan razlog da se

takav uspon ne poduzima. Ako se uspon poduzimlje unatoč toga, to je jasna ilustracija neozbiljnog i nepotpunog poznavanja teškoća uz koje je takav uspon neizbjegivo vezan.

Slika ne bi bila zaokružena i cjelevita, kada ne bi spomenuli još neke detalje, koji također daju tom usponu karakter neozbiljnosti i gotovo djeće lakoumnosti. Naime, nijedan od njih trojice nije ljeti poznavao taj put, kojim su se zimi kretali (jedini je Belačić prošao Bambergovim putem u ljetu 1946., dok putem od Staničeve koče kroz Kot, kuda su silazili, nije ni jedan od njih nikada prošao). Kohačno činjenica, koja je mogla biti od presudne važnosti, a to je pomanjkanje jednog pouzdanog užeta odgovarajuće dužine. Zato je i jasan onaj metafizički obred ljubljenja užeta pod Malim Triglavom, kada je čovjek bio prisiljen da prilikom spuštanja polaže svoj život na uže nedovoljne dužine i problematične vrijednosti.

Posljedice nisu ni izostale. Nepoznavanje puta, nedovoljna kondicija, a u vezi s time i nepotrebni gubitak vremena, iscrpljenost zbog nestašice hrane i nespavanja, pomanjkanje dobrog užeta, sve su to bili razlozi neočekivano sporog napredovanja, koje je u svemu trajalo 6 dana i 5 noći. To više nije bilo alpinističko djelovanje, puno herojstva i nesvakidašnjice, već surova borba za održanje golog života, iz koje su izašli kao pobjednici samo zahvaljujući izvanrednoj upornosti. Zato je jednomo od njih, najboljem i najizdržljivijem kod ovog uspona, ostala uspomena za čitav život — zamrznuti prsti na obim nogama. Tako je čitav uspon dobio neizbrisivi žig diletantizma, a pomalo i hazarderstva.

Štetne posljedice toga uspona osjetili su već nekoliko dana kasnije i neki mlađi ozbiljni članovi Alpinističke sekциje Planinarskog društva Zagreb, koji su najmanje krivi da je taj uspon dobio karakter neozbiljnosti. Oni su od nekih »planinara« i »alpinista« prilikom ture u Alpama susretani podrugljivo, s namjerom da se čitavom našem alpinističkom pokretu dade crta manje vrijednosti i potpunog početništva. A dostačnije je na drugarski način ukazati na nečije nedostatke, nego mu se malograđanski rugati iza leđa.

Gorjanci

(Nekoliko informativnih podataka)

Prilaz je toj planini preko Samobora na Kalje i Sošice, ili — s druge strane — preko Novog Mesta, a nekako je najpodesnije prići joj vlakom do Brežica i autobusom do St. Jerneja, odakle ima do vrha oko tri sata hoda.

Pogled na Gorjance sa vrha

Foto: Mlać

Najviši vrh Gorjanaca ili Uskočkih planina je Sv. Gora. Slovenci ga zovu Tridinin vrh. Ta imena vrh je dobio po dvjema kapelicama koje su se nekad nalazile na samom vrhu, i to na hrvatskoj strani Sv. Gera, a na slovenskoj sv. Ivan Trdina. Visina mu je 1.181 m.

Cijela planina obrasla je krasnom starom bukovom šumom; imade u njoj predjela, u koje još nije ušao čovjek sa sjekirom — prava prašuma. Na vrhu, na grebenu planine, kao i na sporednim kosama nalaze se prostrane gorske košanice, koje se pružaju kilometrima daleko.

Izvanredno je lijep izlet i šetnja hrptom Gorjanaca preko tih košanica. Svakih nekoliko minuta hoda mijenja se ne samo oblik terena, već i zanimljiv vidik. Tu se uokrug nižu i Žumberak i Samoborsko gorje; pa daleka Ivančica i bliža Medvednica sa Sljemenom; na jugu se ispeo Klek, a na drugoj strani strše uvis gore Slovenije, a između njih i Gorjanaca prostrla se valovita i pitoma dolina rijeke Krke. Dalje prema sjeveru vide se Donatska gora i Boč, a još dalje, u dalekoj pozadini paraju horizont oštiri oblici dobro nam poznatih Kamniških i Julijskih Alpa.

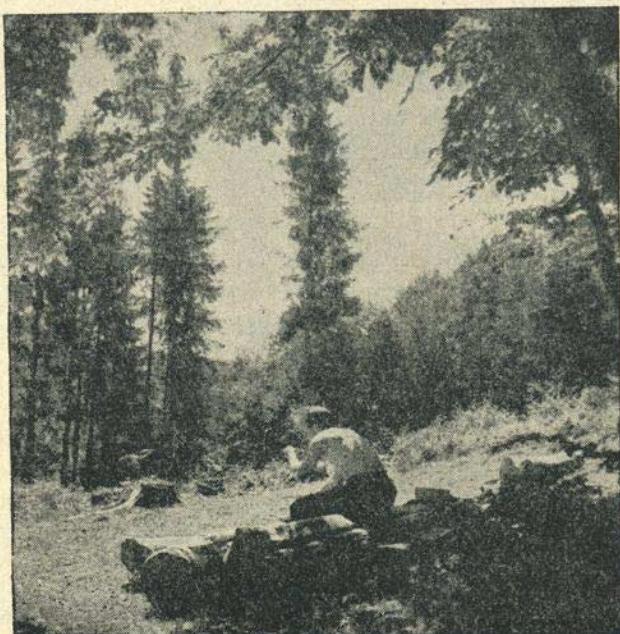
S piramide na samome vrhu, na sv. Geri, vidik je osobito lijep. Gotovo da i nema planine u Sloveniji i zapadnoj Hrvatskoj, koja se odatile ne vidi, dok je »pod nogama« s jedne strane čitav Žumberak, s druge strane prostrana dolina Krke. Šteta je, da je sada piramida nešto oštećena, ali s malim troškom lako bi je bilo moguće popraviti. Najpotrebnije bi bilo načiniti nove stube na piramidu, jer su stare neuporabive.

Sam vrh i sve košanice uzduž cijelog grebena bili su poprište naše slavne borbe u prošlom ratu. Tragovi borbe vide se još i danas na čitavom tom visinskom području. Uz rubove šume, gdje su logovali okupatori, vide se utvrđenja, ispred kojih još ima udubina, koje živo podsjećaju na mine, koje su eksplodirale prigodom navale naših boraca. Doista, prolaziti, planinariti tom planinom znači ići stopama narodnooslobodilačke borbe.

Interesantno je i stanovništvo te planine. Dok su zapadne padine naseljene Slovencima, istočne su padine naseljene Žumberčanima, čistim štokavcima. U borbi za slobodu Žumberčani su dali sve od sebe. Gotovo svaka kuća dala je žrtve. Imade kuća gdje su u borbi pala po tri i četiri člana obitelji, a imade čak i takovih kuća, koje su uopće ostale bez muške glave; svi izginuše. Mnoga su sela popaljena, ali kao svi gorštaci i Žumberčani su žilavi i vrijedni radnici, upravo nesalomljivi, pa je veliki dio spaljenoga i upropastenoga ponovno izgrađen.

Intenzitet obnove i ostvarenja našeg prvog Petogodišnjeg plana osjeća se i vidi i u području Gorjanaca. Planinarskog doma na Gorjancima nema, ali slovenski planinari nastoje oko podizanja kuće na jugozapadnoj strani, ispod vrha sv. Gere, blizu mjesta zvanog »gospodična«, gdje je jak izvor bistre vode, a i vanredan je vidik na Novo Mesto i dolinu Krke. Danas se može spavati i dobiti razmjerno dobra i jeftina hrana kod Sv. Miklauža, u kući Ignacija Hudoklina. Sv. Miklauž je kapelica, koja se nalazi na samom rubu velike strmine, koja se ruši prema Krškoj dolini u visini od 1000 m.

Između Sv. Miklauža i Sv. Gere valovita je visoravan, koja imade više manjih ili većih košanica s drvećem i grmljem; pravi su to mali gajevi, pa se cijeli taj kraj pričinja kao naročito uređivan tako zvani engleski park, samo s tom razlikom, da je tu priroda bila gotovo bolji majstor nego li profesionalni engleski vrtlari.

Gorjanci

Foto: Mlač

Uzduž košanica na samome vrhu i po grebenu planine kod Sv. Miklauža, ili košanica zvanih Mačkov krč, nalaze se skijaški tereni kakovih nadaleko nema. Ogromni su to prostori za skijanje i to za svakoga, bio on početnik ili rutinirani stari skijaš, a naročito je prednost, da se na košanici ispod samog vrha nalazi izvor hladne vode, koji nikada ne presuši.

Cijela planina zasada je još malo ili nikako posjećivana, jer se nalazi podalje od željeznice, nekako je »izvan ruke«, ali u budućnosti će radi svojih ljepota sigurno biti mnogo više posjećivana. Gorjanci to i po svojim prirodnim osobitostima i po svom udjelu u narodnooslobodilačkoj borbi zaslужuju u najvećoj i najpunijoj mjeri.

Durmitor

Na jugozapadu naše domovine u zaleđu dubrovačkog primorja u Narodnoj Republici Crnoj Gori, nalazi se jedna od naših najljepših planina — Durmitor. Visovi ovog divljeg planinskog sklopa uzdižu se sa krške visoravni, koja se nalazi u međurječju dubokih kanjonskih prodora rijeka Pive i Tare. Divlja panorama Durmitora potsjeća nas mnogo na vapnenačke predjele Alpa. Dodamo li tome sve osebujnosti i značajke našega krša, tada možemo mirno ustvrditi, da je to jedna od naših najzanimljivijih planina.

Glavno ishodište najvažnijih polaznih putova na vrhunce Durmitora je Žabljak, malo mjestance sa kojih tridesetak kuća.

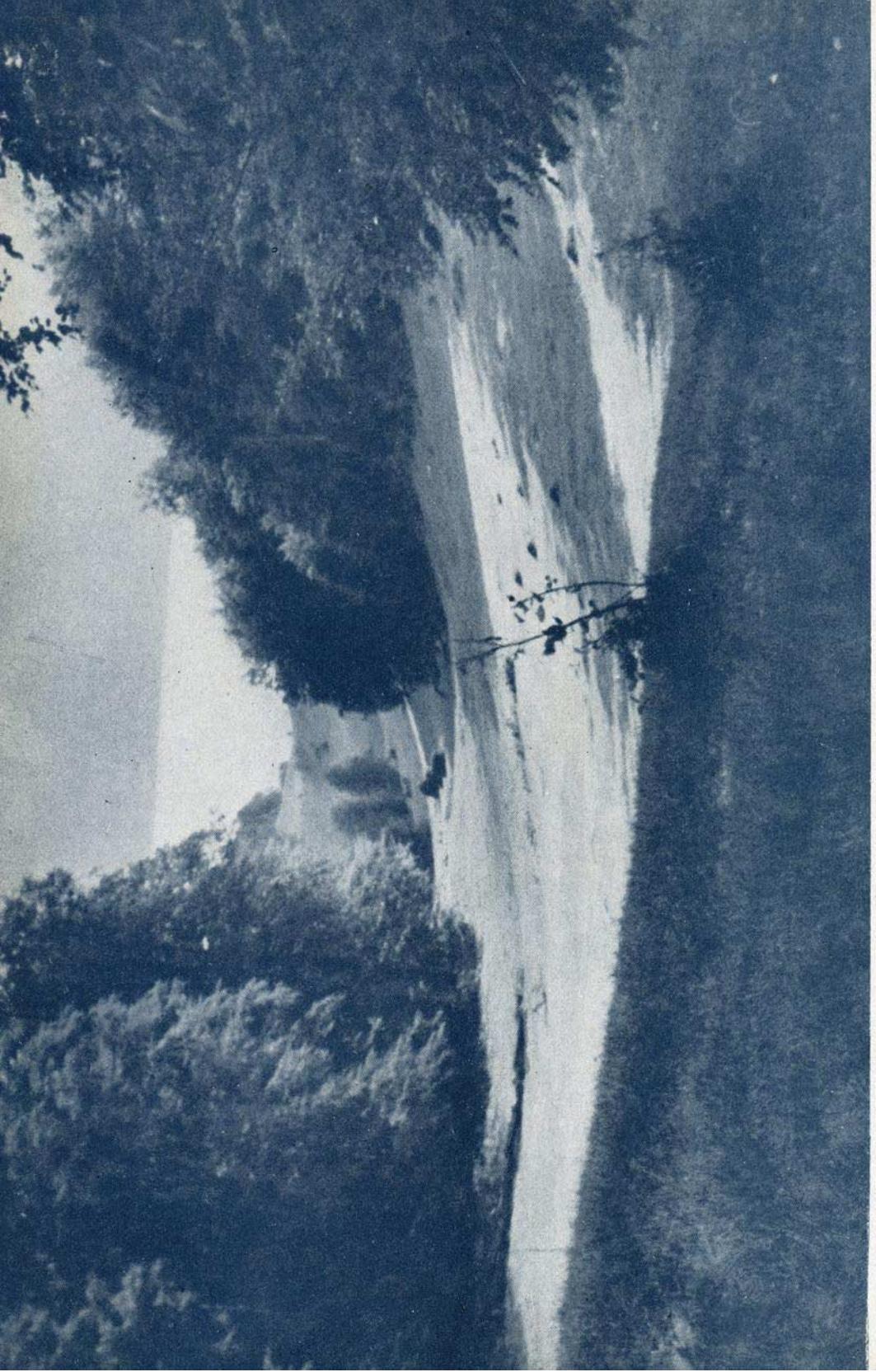
U mjesecu listopadu godine 1948. održavalo se u Žabljaku savjetovanje Planinarskog Saveza Jugoslavije. Tih dana Žabljak je naglo oživio, jer su tamo prispjele delegacija planinarskih rukovodstava iz svih naših narodnih republika.

Naša delegacija iz Narodne Republike Hrvatske posjetila je zajedno sa Slovincima najprije Trebević iznad Sarajeva, a nakon toga smo zajedno sa drugovima iz Narodne Republike Bosne i Hercegovine krenuli u Rudo, na željezničkoj pruzi Međeda—Priboj na Limu. U Rudu sastadosmo drugove iz Srbije, s kojima zajedno nastavljamo kamionom naporno, ali veoma zanimljivo putovanje preko Plevlja, prodora Sutjeske i dubokog kanjona rijeke Tare do Žabljaka. Ovdje nas dočeka drugarica Zorka od Saveza iz Beograda, a drugovi iz Crne Gore već su bili prispjeli u Žabljak. U jednostavnom konačištu, u srdačnom raspoloženju i međusobnoj drugarskoj povezanosti često je zaorila pjesma, a naročito smo rado pjevali pjesmu o Durmitoru, koju smo naučili od naroda.

Na pola puta između Žabljaka i Crnog Jezera sagrađen je veliki turistički hotel u kojem je bilo održano savjetovanje planinarskog rukovodstva. Uz mnoge zaključke, koji su išli u prilog unapređenju i ubrzanom razvoju planinarstva u F. N. R. Jugoslaviji, donešen je i vrlo važan zaključak o osnivanju Planinarskog Saveza Crne Gore. Potrebno je naglasiti, da planinarska organizacija u Crnoj Gori nije postojala za stare Jugoslavije, isto kao ni nacionalna sloboda, koju je crnogorski narod tako skupo izvojevaо zajedno sa ostalim narodima Jugoslavije.

Hladno i oblačno jesensko vrijeme dovelo je nakon završenog savjetovanja u pitanje zajednički pohod delegata na Durmitorske vr-

Gorjanci

Foto: I.

hove, pošto je za pohod bio predviđen svega jedan dan. Unatoč toga odlučili smo da svi zajedno posjetimo bilo koji vrhunac, pa makar i malo pokisli. Prostrano i tamno Crno Jezero ležalo je mirno u okviru duboke četinjaste šume, kada je naša živahna kolona krenula ujutro uz njegovu desnu obalu spram Mlinskog Potoka. Tu na obali sa-

Durmitor: Ćirova pećina

moga jezera nalazio se neko vrijeme Vrhovni štab N. O. V. u Petoj ofanzivi. Potrebno je naglasiti, da nas je cijelo putovanje, od prodora Sutjeske pa sve do Žabljaka potpisjećalo na slavne dane velikog otpora i mnogih pobjeda nad okupatorom za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata.

Iako su oblaci zaklanjali najviše vrhove, odlučismo se za uspon na Bobotov Kuk, najviši vrh Durmitora. Barijera kamenog zida Crvene Grede (2100 m) žarila se u jutarnjem suncu jarko crvenim bojama. Teški oblaci povukli su se spram najviših vrhova, dok je dolina Žabljaka zajedno sa manjim vrhovima bila obasjana suncem. Bili smo veseli, što nam je vrijeme ipak postajalo skljono. Kako greben Bobotovog Kuka leži istočno od Crnog Jezera, to smo kod vodenice na Mlinskom Potoku zavili lijevo u gustu šumu, putem koji se stalno uspinje i vodi do pod sjevernu stranu Medjeda, koji se rijetko obrastao i plećat nadvio iznad samog jezera. Dolazimo do pa-

stirskih koliba podno Čvorovog Bogaza, gdje smo upriličili kratki odmor, da zatim produžimo pokraj Zelene Lokve (sićušnog jezera ledenjačkog porijekla) u visini od 1780 m. Put nas dovodi do travom obraslog obronka iznad kojeg se uzdižu stijene Oble Glave. Tu se nalazi u samoj stijeni ulaz u znamenitu Ledenu Pećinu, koju nažalost nismo imali vremena razgledati radi dubine prolaza u pećinu, koja je, prema pričanju nekih drugova, ukrašena krasnim oblicima ledene nakita.

Napustivši dobro markirani planinarski put, uspinjemo se po travom obraslonom, jugozapadnom boku Rbatine i dolazimo na vrh (2400 m). Tu nam se pružio prekrasan vidik u dolinu spram Žabljaka, a iz šume virio je i okrajak Crnog Jezera. Duboko dolje na sjeveru pružila se dolina Crepuljne Poljane, pa Donje i Gornje Aljišnice podno Bezimenog Vrha, dok su na južnoj strani iznad Biljegovog i Valovitog Dola privlačili pogled slikoviti tornjevi zvani Zupci. Najviši vrhunci od Bobotovog Kuka, pa sve do Savinog Kuka imali su teške oblačne kape.

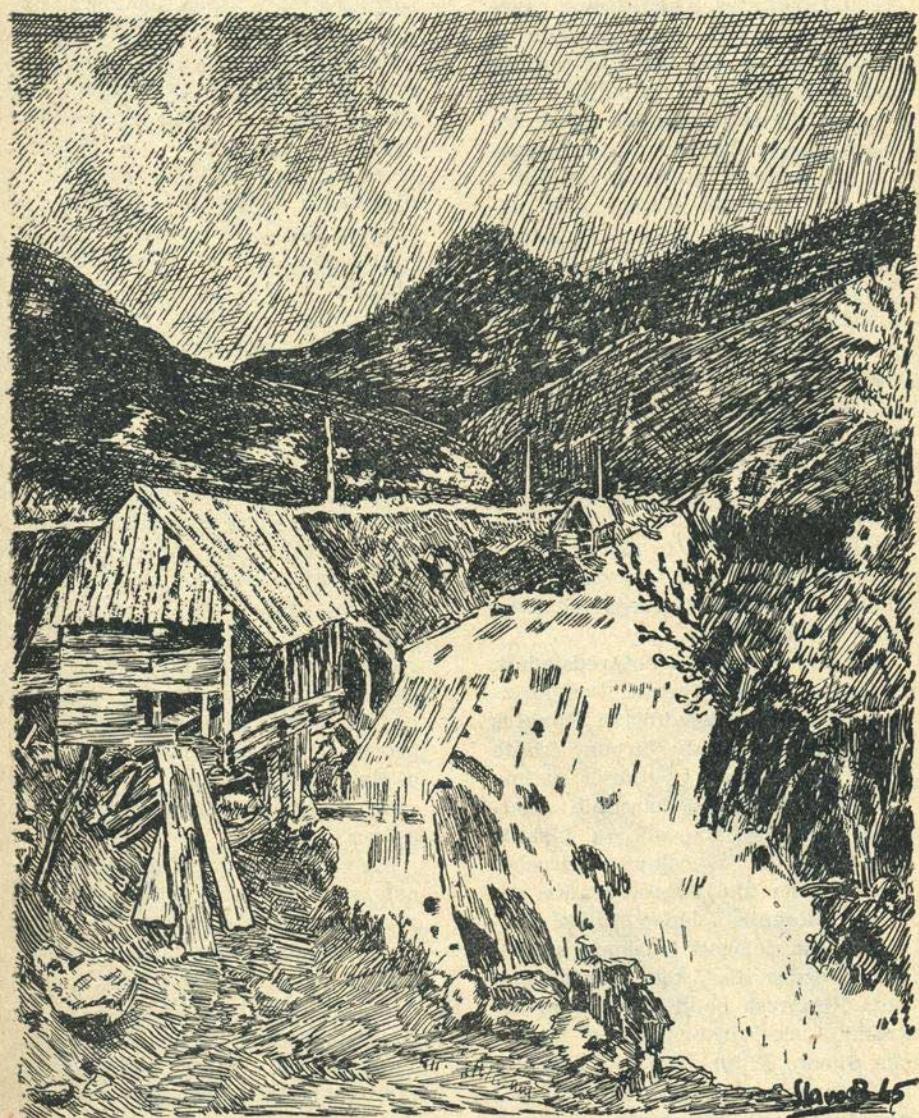
Silazeći sa Rbatine, odlučili smo nas osmorica (Slovenci, Srbi i Hrvati) da se popnemo na sam Bobotov Kuk, iako je on bio zavijen plaštem gустe neprobojne magle. U međuvremenu »skoknuo« je drug Uroš sam na Bezimeni Vrh (2480 m), na koji je izveo god. 1926. prvi uspon Dr. Branko Gušić iz Zagreba i dao tom vrhu sadašnje ime.

Uspinjući se najprije preko ovećih morenskih nanosa, a zatim preko žitkih kamenih točila, napuštamo markirani put koji vodi preko istočne stijene Bezimenog Vrha, te zahvaćamo prolaz preko prostrane Gredine, po kojoj prolazimo do oštice grebena Bezimeni Vrh—Bobotov Kuk. U srednje-teškom penjanju produžili smo po magli i hladnom vjetru grebenom na sam vrh Bobotovog Kuka (2522 m). Tu nam se nije pružio baš nikakav vidik, ali nas je pod hladnim šibanjem vjetra grijao topli osjećaj drugarske povezanosti i zadovoljstva nad izvršenim usponom. U piramidi, izrađenoj od kamena, pronašao je Uroš stare i požutjеле papiriće, te je ustanovio prema bilješkama na tim papirićima, da su god. 1933. prvi savladali ovaj greben Slovenci Avčin i drugovi, a sad nakon 15 godina ova naša skupina izvršila je drugi uspon tim grebenom. Povrh toga naši drugovi Duško i »Učo« iz N. R. Srbije okušali su prvi puta svoje penjačke sposobnosti i ponijeli se kod toga vrlo dobro.

Napustivši vrh, silazili smo u Valoviti Dô po lijepo označenom putu. Putem poplašili smo jednu okretnu divokozu, koja je pasla oporu gorsku travu. Slijedio je silaz spram Žabljaka istim putem,

kojim smo se ujutro uspinjali, dok je Bobotov Kuk slao za nama ledeni oproštajni uzdisaj. U sumraku napuštamo obalu Crnog Jezera, čija je površina bila namreškana pod večernjim vjetrom.

U Žabljaku smo živo prepričavali utiske sa uspona, što je bilo i razumljivo, jer nas je većina imala toga dana prvi susret sa Durmitorom, a taj se tako lako ne zaboravlja.

VIJESTI

I. KONGRES FISAH-a. I ZADACI PLANINARSKE ORGANIZACIJE

20. i 21. ožujka održan je u Zagrebu I. kongres Fiskulturnog saveza Hrvatske. Tih dana nalazilo se u glavnom gradu naše Republike preko 600 delegata, najboljih i najistaknutijih fiskulturnika i rukovodilaca naših fiskulturnih organizacija iz mnogih gradova, mjesta i sela NR Hrvatske. Kongresu su prisustvovali u ime Glavnog odbora Narodne fronte Hrvatske Marijan Cvetković, predsjednik Planske komisije Hrvatske, ministar prosvjete dr. Ivo Babić, ministar rada Alojz Valečić, generalni sekretar FISAJ-a Miroslav Kreačić, sekretar Biroa CK Narodne omladine Hrvatske Rudolf Car, predstavnik Jugoslavenske armije pukovnik Vlado Mutak, predstavnik Glavnog odbora Saveza sindikata Hrvatske Greta Kavaj i predstavnici fiskulturnih saveza Srbije, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije.

Kongres je otvorio potpredsjednik FISAH-a Veljko Ugrinić. Poslije izbora radnog predsjedništva Kongres su pozdravili: u ime Narodne fronte Hrvatske Marijan Cvetković, u ime fiskulturnih saveza narodnih republika i Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije Miroslav Kreačić i u ime Jugoslavenske armije pukovnik Vlado Mutak. Govornike su delegati srdačno i s pljeskom pozdravili. U toku prvog dana rada Kongresa podnio je glavni sekretar Fiskulturnog saveza Hrvatske Slavko Filipi referat o razvitku fiskulturnog pokreta u Hrvatskoj i narednim zadacima, a stručni tajnik FISAH-a Mladen Delić referat o

razvoju sportskih grana u NR Mrvatskoj od oslobodenja do danas. U svojim referatima oni su istakli velike uspjehe, koje je imao fiskulturni pokret u našoj Republici, istakavši pri tome velike zadatke i ulogu fiskulturne organizacije, koju ona ima u sklopu općih napora naših naroda u izgradnji socijalističke domovine. Referenti su iznijeli i pojedine nedostatke i propuste u djelovanju fiskulturnih organizacija, koji su kočili još masovniji i kvalitetniji napredak naše fiskulture, pozivajući delegate da u dalnjem radu dosadašnje propuste uklone i da tako daju svoj doprinos u jačanju našeg fiskulturnog pokreta.

*

Planinarska organizacija u svojem dosadašnjem djelovanju nije zabilježila očekivane rezultate. Još uviđek u planinarsku organizaciju nije obuhvaćeno dovoljno naših trudbenika, naročito omladine. Broj osnovanih planinarskih društava nije velik, iako se u posljednje vrijeme osjeća veći priliv članstva. Jedan od nedostataka u radu većine saveza, a prema tome i planinarskog, bila je u slaboj povezanosti i koordinaciji rada sa svojim organizacijama na terenu.

Pred planinarskom organizacijom nalaze se mnogi i veliki zadaci. U prvom redu nju treba omasoviti. Treba osnivati planinarska društva u svim onim mjestima, gdje postoje uvjeti za razvoj planinarstva. U većim radnim kolektivima, tvornicama i poduzećima, a i u seljačkim radnim zadrugama treba osnivati planinarske aktive. Treba pronalaziti nove kadrove, aktivne i poletne fiskultur-

ne radničke, kako bi se dosadašnja nepotpuna, a često puta i premalo aktivna rukovodstva planinarskih organizacija mogla organizaciono jače učvrstiti i aktivnije proraditi na ostvarivanju postavljenih zadataka. Ideološko-političkom i kulturno-prosvjetnom uzdizanju članstva treba ubuduće posvetiti veću pažnju. Isto tako i izgradnji i obnovi planinarskih objekata, gdje treba da dobrovoljno sudjeluje svaki planinar i planinarka. Putem tečaja i seminara, predavanja i sastanaka treba više popularizirati planinarstvo. Dosadašnji broj alpinista i broj alpinističkih sekcija i grupa treba povećati. Članovi Planinarskog saveza treba da sudjeluju u svakoj akciji i manifestaciji našeg fiskulturnog pokreta i da izvršavaju postavljene zadatke.

*

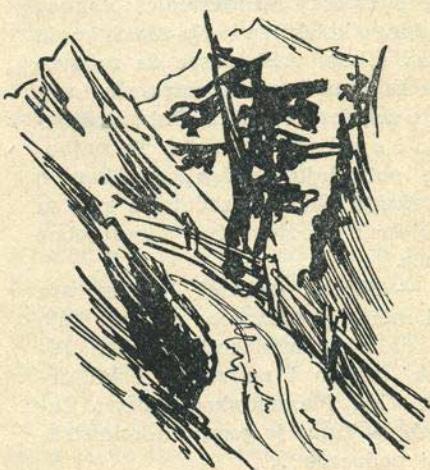
Drugog dana Kongresa nastavile su rad komisije, i to: komisija o pitanjima razvitka fiskulture na selu, u radnim kombinatima, tvornicama i poduzećima i u komisiji o organizacionim pitanjima. U diskusiji su sudjelovali mnogi delegati, koji su iznosili dosadašnja iskustva iz rada svojih organizacija i ujedno davali prijedloge za stvaranje novih, jačih organizacionih formi, za jačanje i veću masovnost naše fiskulture. Kongres je donio rezoluciju u kojoj su iznijeti uspjesi i nedostaci i date smjernice za budući rad u omasovljenju i kvalitetnom uzdizanju našeg sporta. Kongres je nagradio i pohvalio najbolje fiskulturne organizacije i istaknute fiskulturne radnike i sportaše. Od planinarske organizacije nagrađeno je Planinarsko društvo u Rijeci, dok je pohvaljeno Planinarsko društvo u Zagrebu. Zbog svojeg aktivnog zalaganja i požrtvovnog rada poohvaljeni su mnogi planinari.

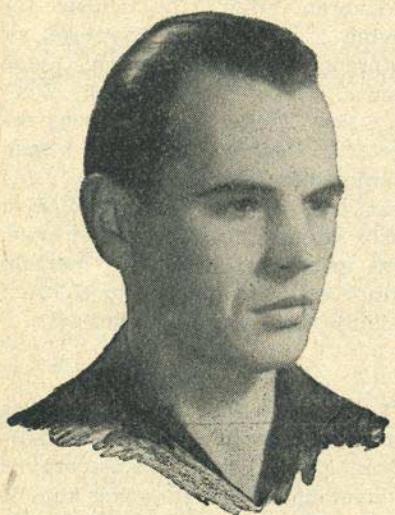
U nastavku izabran je novi Glavni odbor FISAH-a. Za predsjednika je izabran Dušan Čalić, ministar trgovine i opskrbe NR Hrvatske, za potpredsjednike su izabrani Petar Lamza, Žarko Vrcan, Vitomir Sunko i Pero Djelić, a za glavnog sekretara Slavko Filipi. Od strane Planinarskog saveza Hrvatske izabran je u Glavni odbor FISAH-a Josip Mesarić. Sa Kongresa su upućeni pozdravni brzozavi maršalu Titu, Centralnom komitetu KPH i Fiskulturnom savezu Jugoslavije.

*

I. kongres Fiskulturnog saveza Hrvatske završio je radom. U dalnjem, aktivnijem radu, ostvarujući u život značajne zaključke, koje je postavio I. kongres FISAH-a pred sve fiskulturnike naše Republike, a tako i planinare, planinarska organizacija treba izvršiti svoje zadatke i na taj način dati svoj dužan doprinos u našoj izgradnji.

Gerhard Ledić

**STJEPAN PILJEK — NAGRADENI
PLANINAR, PRIMJERAN
TRUDBENIK**

Subota je — dan kada se u prostrane prostorije najveće robne kuće u našoj Republici, »Narodnog magazina« u Zagrebu, slijе po desetak hiljada posjetilaca. Uobičajena vreva i živost. Namještenici velikog radnog kolektiva »Na-Ma« imaju pred sobom velik posao da zadovolje željama brojnih potrošača, najviše seljaka i radnika. Oni ga uspješno i s voljom obavljaju. To najbolje potvrđuju izloženi grafikoni o izvršenju planskih zadataka, koji su izvješeni na zidovima velike robne kuće.

— Piljeka trebate! — odgovara mi mlada prodavačica na upit gdje se nalazi namještenik Stjepan Piljek, uzoran i pohvaljen fiskulturnik, član Planinarskog društva Zagreb. — Tamo je gore, u administraciji poduzeća ...

Gurajući se u vrevi kupaca uputio sam se u drugi kat zgrade.

Oveća radna prostorija. Desetak radnih stolova, množina spisa i grafikona. Na zidu prelazna zastavica — nagrada radnom kolektivu, koji je postigao vrlo dobre rezultate u političko-ideološkom radu. Tu je radno mjesto Stjepana Piljeka.

Pružajući mu ruku objašnjavam svrhu posjeta.

— Da pišete o meni? Malo se nasmiješio, kao da mu je nekako neugodno da govori o sebi.

... Bio sam član planinarskih sekacija »Zagreba« i »Lokomotive«. Sudjelovao sam u dobrovoljnim radovima na obnovi ratom opustošenih planinarskih kuća na Ošttru u Samoborskom gorju i na Zagrebačkoj gori. Već blizu godinu dana nalazim se u Planinarskom društvu u Zagrebu, gdje rukovodim sekcijom za markaciju. Na nedavnoj glavnoj godišnjoj skupštini Gradskog odbora FISAH-a nagrađen sam i pohvaljen ...

To je bilo sve što je Piljak rekao o sebi. Ali, on je uradio mnogo više.

Mnogo dobrovoljnih sati dao je Piljek na izgradnji i obnovi planinarskih objekata, koji su bili opuštošeni ili srušeni u ratu. Kao član »Lokomotive« on je s trudbenicima Radionice državnih željeznica u Zagrebu požrtvovno radio na obnovi planinarskog doma na Ošttru. A kad je taj bio dovršen i predan na upotrebu izletnicima, Piljek s ostalim zagrebačkim planinarima obnavlja planinarski dom na Sljemenu. U novoosnovanom Planinarskom društvu Zagreb, gdje su se skupili svi zagrebački planinari, Piljek preuzima vodstvo sekcije za markaciju. To je sekcija za uređivanje i označivanje planinarskih staza i putova. Pred članovima ove sekcije nalazili su se veliki zadaci koje oni uspješno izvršavaju. Piljek je sa svojim poletnim omladincima načinio mnogo. Označeno je 25 planinarskih putova (umje-

sto 20 predviđenih), koji vode na Zagrebačku goru i u Samoborsko gorje. Marljive ruke Piljeka i njegovih omladinaca učinile su mnoge izletničke točke dostupnima; brojnim izletnicima i planinarima olakšano je snalaženje u planini. A ove godine je u planu: označiti još 25 novih planinarskih putova. Primjer na koji treba da se ugledaju ostala planinarska društva.

Stjepan Piljek osniva koncem prošle godine planinarski aktiv u svojem poduzeću, koji je bio jedan od prvih u Zagrebu. Uređuje zidne novine, sudjeluje u kulturno-prosvjetnom radu. Odlazi kao delegat Planinarskog saveza Hrvatske na savjetovanje planinara u Žabljak... Hvale ga kao odličnog druga, prvog na radu, a kažu da je u Planinarskom društvu jedan od najzaslužnijih i najaktivnijih članova...

U upravi poduzeća saznao sam nešto više o njegovu radu u poduzeću. Rukovodilac odjela mi je tada između ostalog rekao: »Marljiv, radin i primjeran službenik našeg poduzeća. Pohvaljivan i nagradivan nekoliko puta«...

Sigurno je da će Stjepan Piljek i dalje sačuvati ove odlike, služeći primjerom ostalim članovima društva i planinarima.

Gerhard Ledić

RAD PLANINARSKIH DRUŠTAVA

NAGLI PORAST ČLANSTVA PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU

Povezanost Planinarskog društva s masovnim organizacijama a napose sa sindikatima, uvjetovalo je da se broj članova naglo povećao i još se stalno povećava. Tako je broj članova koncem godine iznosio 2008, dok danas iznosi 3.807 članova. Taj uspjeh je društvo postiglo jer je pristupilo osnivanju planinarskih aktiva u većim zagrebačkim rādnim kolektivima i poduzećima. Ovi aktivi, kojih je do sada osnovano 35, imaju svoje rukovodstvo, a Planinarsko društvo pruža im pomoć u rekvizitima, kolektivnim izletima, predavanjima i drugom. Najuspješnije rade aktivi Narodne banke, Radiocene državnih željeznica i Narodnog Magazina. Planinarsko društvo u Zagrebu obvezalo se u čast održavanja I. kongresa FISAH-a, da će do početka Kongresa upisati 400 novih članova, osnovati 4 planinarske grupe u internatima učenika u privredi, pristupiti takmičenju unutar i van društva i ubrati zaostalu članarinu. Primjer rada Planinarskog društva u Zagrebu neka bude potstrek u radu ostalim društvima naše republike.

G. L.

KRAPINA

Pred tri mjeseca osnovano je u Krapini Planinarsko društvo koje do danas broji oko 150 članova. Ovo je najmlađe društvo u Narodnoj Republici Hrvatskoj, ali ima sve uvjete da postane vrlo jako. Održavaju se redoviti članski sastanci, a na jednom od njih održao je predavanje drug Slavo Brezovečki, tajnik P. D. u Zagrebu, o Velebitu sa diapozićivima i planinarskim filmovima. Dne 20. III. priredili su planinari

Krapine sa planinarima Zagreba zajednički izlet na Boč. Članstvo vrši pripreme za obnovu planinarske kuće na Strahinčici i za obnovu markacije u zagorskim planinama.

BJELOVAR

Planinarsko društvo u Bjelovaru jedno je od najagilnijih i najjačih društava našeg saveza. Brojno članstvo zalaže se oko izgradnje planinarskog doma na Bilo Gori. U sezoni koja nastupa dati će planinari Bjelovara mnogo dobrovoljnih sati na grádnji svog doma, a kréjenje i čišćenje gradilišta već je u završetku. Društvo je uspjelo nabaviti 50.000 komada opeka, koja je već dopremljena na gradilište, a drvena gráda je na tesanju.

Prvih dana nakon izlaska časopisa »Naše planine« preplatilo se na list 60 članova društva. Potrebno bi bilo da članstvo surađuje u našem listu opisivanjem prirodnih ljepota svog pitomog kraja.

KARLOVAC

Dne 18. veljače ove godine održalo je Planinarsko društvo u Karlovcu redovnu godišnju skupštinu, kojoj su prisustvovali i delegati Planinarskog saveza Hrvatske. Zanimljiv je bio izvještaj o radu iz kojeg se vidjelo, kako je ovo mlado društvo u jedva šest mjeseci zabilježilo znatne uspjehe. Na Danu planinara prisustvovalo je preko 2000 izletnika, a održano je 37 izleta u okolicu Karlovca, u Samoborsko gorje, Zagrebačku goru i u naše Alpe. Naročiti uspjeh društva je u tome, što već dio članstva sačinjava omladina i pioniri, čiji interes za planinarstvo daje garanciju, da će rad ovog društva biti plodan.

Na kraju skupštine izabran je novi odbor sa Ing. Zlatkom Satlirom i Zdravkom Frankom na čelu.

O OBNOVI PLANINARSKIH PUTEVA I STAZA

(Kratka uputstva)

Ako želimo da jednu planinu otvorimo širokim slojevima planinara, onda je potrebno da tu planinu uredimo tako, da bude pristup i uspon na nju dobro označen planinarskim znakovima i natpisnim pločama. Stanje, koje je zatećeno u NR Hrvatskoj poslije oslobođenja, što se tiče markiranih puteva, veoma je slabo, jer su mnoge markacije djelomično ili potpuno uništene, pa treba povesti o tome ozbiljna računa da se planinarski putevi i staze, koji su bili ranije označeni, ponovo sistemske i na vrijeme obnove.

Taj veoma važan i odgovoran posao može preuzeti jedino dobro organizirano planinarsko društvo ili za to posebno osnovane markacijske sekcije, kojima treba staviti u zadatak da na svom planinskom području obnove i markiraju najvažnije planinarske putove. Prije toga treba izraditi plan za obnovu planinarskih putova, sposobiti članove društva, koji žele pomoći u tom veoma važnom poslu, da bi taj posao izveli onako, kako to zahtjevaju od nas naši članovi i naša zajednica.

Da bi se planinari lakše snalazili i kretali po našim planinama postoji jedinstveni znak, koji je već uobičajen i planinarima dobro poznat, a to je bijela točka sa crvenim krugom. Veličina bijele točke mora biti najmanje 6 cm u promjeru, dok krug mora imati 4 cm širine. Znakovi se stavljuju na drveća, kamen, stupove, kuće, mostove i t. d., ali se kod toga mora bezuvjetno paziti da se ne nagrđi estetski izgled kraja ili objekta na koji se znak stavlja. Zato je potrebno da se markacijskoj sekciji posveti posebna pažnja i skrb i da se članove tih sekcija na po-

sebnim tečajevima izobrazi i pripremi za taj posao. Znakove treba stavljati u visinu očiju i na takova mesta koja se mogu vidjeti iz veće daljine. Kod markiranja treba imati na umu i one ljude, koji ne poznaju tu planinu i put kojim idu, pa treba znakove stavljati tako da pokazuju put u oba pravca. Na mjestima gdje se put razdvaja potrebno je staviti natpisnu ploču, na kojoj mora biti vidljivo označeno kuda put vodi i koliko vremena traje. Važno je da ploča imade strijeliku, koja pokazuje pravac puta. Na terenima, koji su podesni za skijanje, treba postaviti prije početka zimske sezone posebne markacije, kako bi se planinari-skijaši mogli sigurno i lako kretati.

Nakon što su markacije izvedene treba o njima voditi brigu i stalno kontrolirati putove, te odmah popraviti ili nadomjestiti one markacije, koje su dotrajale ili uništene. Zato bi bilo potrebno da se članovi markacijske sekciije zaduže za pojedine putove i da ih povremeno nadgledaju i o tome podnose izvještaje i daju svoje prijedloge u pogledu obnavljanja dotičnog puta.

Ako postupimo tako onda će naši putovi po planinama bili uredni i poslužiti će zadacima i svrsi planinarstva, a to je upoznavanje naše domovine, jačanje fizičkih sposobnosti, kako bi lakše izvršavali one zadatke, koje pred nas postavlja naš Petogodišnji plan.

S. Piljak

PLAN OBNOVE MARKIRANIH PUTOVA

na Medvednici, Samoborskom gorju, te Zagorskim planinama i Gorskom Kotaru — za godinu 1949.

Ove markacije obaviti će Markacijska sekcija P.D. Zagreb.

I. Medvednica (15 putova)

a) zapadni dio (4 puta)

1. Vrapče—Gušna—Volovska Ravnica—Pongračeva lugarnica.

2. Vrapče Gornje—Ponikve—Dom na Glavici.

3. Ponikve—Družanica—Izvor Dolja—Podsused.

4. Ponikve—Kameni Slati—Goričanec—Podsused.

b) centralni dio (7 putova)

5. Šestine—Medvedgrad—Glog—Mrzljak—M. Sljeme—Piramida.

6. Šestine—Leščina—Glog—Mrzljak—Sv. Jakob—M. Sljeme—Piramida.

7. Šestine—Kraljičin Zdenac—Serpentine—Piramida—Planinarska kuća.

8. Šestine—Kraljevec—Brestovec—Piramida.

9. Zvečaj—Gračani—Jelačić trg—Črešnja—Piramida.

10. Plan. kuća—Gornja Vapnenica—Pila—Stubičke Toplice.

c) istočni dio (4 putova)

12. Čučerje—Vejalnica—Mačji Kamen—Lipa (Rog 709 m.).

13. Trnava—Cebići—Marija Snežna—Ročićeva sjenokoša—Rumlec—Rog.

14. Trnava—Cebići—Marija Snežna—Lazi—Rumlec—Rog.

15. Rog—Rumlec—Tepčina Špica—Slani Potok—Stubica Gornja.

II. Samoborsko Gorje (4 puta)

16. Samobor—Rude—Veliki Dol—Dom na Oštrcu.

17. Samobor—Rude—Braslovje—Dom na Oštrcu.

18. Dom na Oštrcu—Preseka—Mračkužići—Poljanica—Sv. Lenard.

19. Samobor—Mirnovec—Okić grad—Plešivica 780 m.

III. Zagorske planine (3 puta)

20. Krapina—Strahinje—Strahinčica 874 m.
21. Budinjščina—Belec—Selnica—Završje—Ivančica 1061 m.
22. Krapina—Đurmanec—Ilovac—Maceljska Gora.

IV. Gorski Kotar (3 puta)

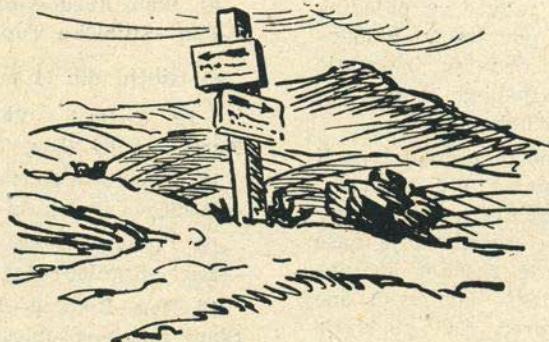
23. Ogulin—Sv. Petar—Turković selo—Klečica—Klek 1182 m.
24. Ogulin—Jasenak—Begova Staza—Bijele Stijene 1335 m.
25. Ogulin—Jasenak—Gomirkovica—Bjelolasica 1533 m.

S. P.

MOZIRSKA KOČA NA GOLTEH

Mozirska koča u opskrbi Celjskog planinarskog društva jedna je od najomiljenijih zimsko-športskih i ljetnih planinskih točaka. Upravnik kuće je poznati Jaka Robnik iz Luka. Kuća ima 20 kreveta i 80 skupnih ležišta. Spavaonice se griju. Cijena: spavanje za članove Din 20.—, za nečlanove Din 40.—, ogrijev Din 5.—, a hrana po dnevnim cijenama. U slučaju većeg posjeta preporučljivo je uzeti sobom gunj. Veze vlačkom i autobusom ujutro i u večer. Željeznička stanica Šmartno ob Paki (autobus), ili Paška vas (bez autobusa). Put markiran iz Mozirja i iz Paške vasi.

P. D. C.

Iz planinarskog vodića Dr. Josipa Poljaka

VELEBIT

Gorski lanac Velebita predstavlja nam mlado borano gorje dinarskog sistema, koje se proteže u pravcu SZ—JI u duljini od 165 km, dok mu je upravna duljina 99 km, poprečna širina 13,5 km, plošta mu zaprema 2.274 km^2 , a obujam 1.796 km^3 . Zapadno podnožje seže mu do mora, dok se na istoku ličnom ravnicom veže s izdancima ostalih planina jugoistočne krške visoravni. Ovaj njegov položaj uz more daje mu zasebnu značajku, koliko za klimatske, vegetacione i etnografske osobine, toliko i u pogledu ritističkom, jer rijetko koja naša planina ima tu prednost, da planinar može da izjutra pođe s kopnene strane, da prevali greben i za nekoliko sati da se spusti do mora. Što više, s proljeća može da se po vrhuncima vozi na skijama, a već za par sati, kad dođe do mora, može da se osvježi morskom kupkom. I u vegetacijskom pogledu razlikuje se bitno zapadna strana od istočne, jer je ona prva gola s kržljavom vegetacijom, dok je ova potonja obrasla bujnom crnogoričnom i bjelogoričnom šumom. Radi svoje krške goleti zapadna strana oskudijeva dobrim izvor vodama, dok su ti na istočnoj strani češći, a na podnožju obilni i brojni. Ta golema razlika između zapadne i istočne strane razlogom je, da je morfološki karakter primorskog dijela Velebita bitno različan od kopnenog dijela. U onom prvom dijelu su oblici oštiri, smonići i raznoličniji, a u ovom potonjem blaži, pitomiji i jednoličniji.

Cijeli greben predstavlja manje ili više suvisli niz vrhova, povezanih što pličim što dubljim previjama, preko kojih vode ceste, što spajaju

primorsku sa kopnenom stranom. Samo na nekoliko mjesta zalaze doline do same trupine Velebita, a to su prodorne doline Senjske Drage, Velika i Mala Paklenica, dok je na južnoj strani kanjon Zrmanje preuzeo izravnu vezu Velebita sa sjeverno-dalmatinskim planinama. Najjače se uzdigao Velebit u svom južnom dijelu, gdje nalazimo najviše vrhove kao Vaganski vrh 1798 m, Sv. Brdo 1753 m i Goliće 1758 m. Ostali vrhovi ne dosižu iznad 1700 m. aps. visine, pa je jedini Mali Rajinac u sjevernom dijelu, koji dosiže gotovo do te visine (1699 m).

Geografski smještaj

Velebit kao najdulji gorski lanac dinarskog sistema pruža se na zapadnoj strani Hrvatske omeđujući tako prema moru jugozapadnu Hrvatsku Kršku Visočinu. U toj svojoj protegi od previje Vratnik do kanjona rijeke Zrmanje mjeri u zračnoj dužini 165 km, dok mu je najveća širina između Jablanca i Kosinja oko 20 km zračne daljine. Prostire se između $44^{\circ} 13'$ i $45^{\circ} 1'$ sjeverne širine, a $32^{\circ} 34'$ i $33^{\circ} 44'$ istočne dužine od Ferra. Masiv Velebita počinje od Vratnika i teče smjerom sjever-jug do crte Jablanac-Kosinj, a odavle uzima smjer sjeverozapad-jugoistok do kanjona Zrmanje. Sa sjevera je omeđen izdancima Velike i Male Kapele, s kojima se gotovo nezamjetno stapa, s istoka je omeđen ograncima Male Kapele, Gackim i Ličkim poljem, poljem Velike i Male Popine i rijekom Zrmanjom, a sa zapada Planiškim kanalom i Masleničkim Ždrilom.

Sjeverni Velebit — Rožanski kukovi

Gorskim previjama, kojima prelaze ceste u poprečnom smislu na gorski masiv, razdijeljen je Velebit u šest dijelova, a cestovni potezi, što spajaju primorsku s kopnenom stranom, prelaze preko ovih gorskih previja: 1. cesta Senj—Žuta Lokva prelazi preko previje Vratnik 698 m aps. visine; 2. cesta Sv. Juraj — Krasno — Otočac preko previje Oltara 937 m, odnosno najviša točka ceste sjeveroistočno Oltara je 1027 m; 3. cesta Jablanac—Kosinj preko previje Velikog Alana sa najvišom točkom sjeverno Alana 1412 m aps. visine; 4. cesta Karlobag—Gospic preko previje Stara Vrata 927 m aps. visine (Kubus); 5. cesta Obrovac—Sv. Rok preko previje Mali Halan aps. visine 1045 m na kopnenoj strani; i napokon 6. cesta Obrovac—Gračac s najvećim usponom od 787 m pod Smrkovcem i zapadno od Brkljače.

S primorske strane polazi paralelna cesta s gorskou trupinom uzdižući se postepeno od Senja do najviše točke između Spasovca i

Ujče 88 m aps. visine, odakle se spušta prema jugu do Sv. Jurja, pa se onda opet diže tako, da sjeveroistočno nad Donjom Kladom, odnosno istočno nad Salpinom Dragom, koja leži između Biljuća Drage i Drage Donje Klade, postizava najviši uspon od 358 m apsolutne visine. Obilazi u jakim zavojima oko brojnih draga i dražica, polazi iznad Jablanca preko Cesarice spuštajući se lagano do Karlobaga. Od Karlobaga do Starigrada pod Velebitom nema nikakve izgrađene ceste, nego naporan i krševit nogostup, koji vrluda iznad pojedinih morskih uvala i dražica. Od Starigrada vodi opet dalje cesta preko Selina i Jasenica u Obrovac, pa dalje preko Bilišana, Žegara, Rvenika u Padjene, gdje se jedan krak odvaja prema sjeveru u Zrmanju, a drugi prema jugu u Knin.

S kopnene strane prati podnožje Velebita također uzdužna cesta od Žute Lokve, gdje dolazi cesta iz Senja sa zapada, pa sa sjevera iz Josipdola—Jezerana i Brinja, pa ide

dalje preko Otočca—Perušića—Gospića—Gračaca u Zrmanju, odnosno u Knin.

Osim spomenutih cesta nalazimo diljem Velebita izgrađenih šumskih, koje se odvajaju od glavnih cestovnih poteza i zalaze u pojedine šumske revire. Tako je u Senjskom Bili izgrađen odvojak od ceste Senj—Žuta Lokva kod Melnika, odakle polazi preko Vrzić sela (na karti pogrešno Vršić selo) u unutrašnjost Bila sve do podnožja Konačišta. S primorske strane je takva cesta, što vodi iz Sv. Jurja u pravcu sjeveroistočnom preko Hrmotina ili Rmotina u Žukalj na podnožju Senjskog Bila. Sličan odvojak postoji od ceste Sv. Juraj—Oltari—Krasno, gdje od Oltara vodi cesta na podnožje Božine Plani, pa dalje u Krasansku Dulibu. Od Krasna ide cesta — sjeverno ispod Nadžak Bila — Apatišanskom Dulibom preko Ledene Drage, i istočnog kraja Lomske Dulibe — kroz Begovaču preko istočnog dijela Franjkove Dulibe na Mrkvište. Najviša točka ceste je na Apatišanu 1186 m, na Mrkvištu 1276 m aps. visine. Krasne su gorske scenerije diljem te ceste. Na Apatišanu nalazi se cestarski stan. Ova cesta je i za manje automobile sa jakim motorom.

Nešto preko 2–3 km putem, koji se odvaja u Ledenoj Dragi i ide do Begovače vode, nalazi se u stijeni uklesan stari historijski napis, o kojemu se govori u historijskom dijelu. Od Mrkvišta vodi jedan krak ceste na Alan prema zapadu, prema jugu na Štirovaču, pa se pred Jovanovića Padežom dijeli u dvoje: jedna se panoga nastavlja u južnom smjeru preko Crnog ili Borovac Padeža do Klepine Dulibe, dok se druga odvaja prema istoku u predjel Sundera, odakle ide jedan dio do brda Debeljaka, a drugi do Klemente. Ovim cestama, kao i odvoj-

cima mogu prolaziti automobile. Oko dva i po kilometra sjeverno Mrkvišta odvaja se od Apatišanske ceste odvojak, koji ide preko Bovana u Bakovac, pa dolinom Bakovca u Kosinj. S primorske strane ide odvojak od ceste Karlobag—Jablanac od Cesarice na Jasenovaču.

Od ceste Karlobag—Gospic odvaja se iz mjesta Oštarija šumska cesta u smjeru sjevernom preko Stupačinova sela do podnožja Alaginca, odakle ide preko Jadičevca sve do u Javorovo Bilo preko Smrčevih Dolaca. Ispod Smrčevih Dolaca u predjelu Blatina odvaja se jedan krak prema jugoistoku na Jadovno, a odavle u Trnovac, pa ispod Oštре u Gospic. U južnom dijelu Velebita imamo samo jedan komad takve ceste, što vodi od Halana Malog prema sjeverozapadu u područje Tisovog Klanca. Sve su ove ceste upotrebljive za kola, a cestom Jadovno—Trnovac—Gospic može se i autom voziti.

Osim ovih cesta ima po Velebitu uzdužnih i poprečnih putova i nogostupa, o kojima ćemo govoriti u specijalnom dijelu kod pojedinih tura. Na podnožju kopnene strane ima veći broj cesta, koje vode od pojedinih mjesa s podnožja prema središtim Like. Tako vodi cesta iz Krasna preko Švice u Otočac, padesna i za auto-vožnju; iz Donjeg Pazarišta prema istoku u Klanac, odakle vodi jedna panoga prema jugu u Smiljan i dalje u Gospic, a druga prema sjeveroistoku preko Kaluderovca u Perušić. Iz Kosinja vodi u smjeru istočnom preko Krša do ž. p. Studenca pruge Zagreb—Split. Iz Divosela prema sjeveru preko Novosela—Kaniže u Gospic kroz vrištine; pa konačno iz Zrmanje u smjeru jugoistočnom preko Velikog i Malog Prljeva do ž. p. Pričudić na pruzi Zagreb—Split.

Greben Velebita prikazuje manje ili više cjelevitu gorsku skupinu, koja se proteže u smjeru sjevero-zapad-jugoistok s najvišim usponom u južnom dijelu Vaganskim Vrhom 1798 m (na karti krivo označen kao Babin Kuk) aps. visine. Od toga glavnog smjera otklanjaju se u sjevernoj česti neke gorske kose prema sjeveroistoku kao Senjsko Bi-lo, Kuterevska Kosa, Velika Kosa i Markovića Rudina. Obzirom na njegov geografski položaj prema moru dijelimo cijelo područje Velebita u dvije velike zone: 1) primorsku, 2) kontinentalnu zonu; koje se međusobno razlikuju klimatski, floristički, faunistički, etnografski, morfološki i gospodarski.

Uzmemo li u obzir prirodna sedla, kojima prolaze transverzalni cestovni potezi, možemo Velebit razdijeliti u tri velika područja: 1) Sjeverni Velebit od Vratnika do previje Velikog Alana; 2) Srednji Velebit od previje Velikog Alana do ceste Karlobag—Gospić; 3) od te ceste do kanjona Zrmanje kao Južni Velebit. Svaka od tih grupa ima svoje zasebne značajke, koje ćemo prikazati u specijalnom dijelu kod pojedinog područja.

Geologija

Velebitski masiv sastavljen je gotovo isključivo iz samog vapneničkog i dolomitskog kamenja, koje je nastalo taloženjem što pličih što dubljih mora. Uz ovo vapnenac-ko i dolomitno kamenje dolaze u manjem opsegu razni pješčenjaci, škriljevc, lapori i konglomerati (gromače), a posve u podređenom razvoju dolazi na području Velebita eruptivno kamenje. Prema razvojnim razdobljima kore zemaljske dijeli se kamenje Velebita po svojoj starosti u tri dobe: 1. Paleozoičko

ili kamenje iz stare povijesti kore zemaljske. Kamenje ovog doba saставljeno je od konglomerata, smedastih pješčenjaka, crnih vapnenaca i brusilovaca, laporastih škriljevaca i dolomita, pa je poglavito razvijeno na sjevernoj padini Velebita, u području mjesta Ričice i brda Pilar, zatim oko Smilčića, Raduča, Bukove glavice, jugozapadno Divosela i predjelu Velike i Male Orlje, odakle prelazi prema Brušanima sve do pod Vrh Takalice i napokon u okolišu Trnovca. S primorske strane dolaze ove naslage samo u prođoru Velike i Male Paklenice i to u njihovu gornjem dijelu. Sve ove naslage pribrojiti nam je formaciji karbona ili ugljenoj formaciji, a one su također taložine plitkih i dubokih mora, što nam svjedoče razni životinjski i bilinski preostaci nađeni u njima u obliku fosila ili okamina. Ovi su slojevi važni koliko za tamošnje stanovništvo, toliko i za planinare, jer gdjegod oni nastupaju izuzev vapnenac, tamo nalazimo dobre i pitke vode.

2. Pretežni dio trupine Velebita izgrađen je od naslaga, koje pripadaju srednjemu ili mezozoičkom razdoblju u razvoju naše zemlje. U glavnom dijelimo ih u starije i mlađe prema njihovu razvoju. Starije ili kako ih još zovemo trijadičke naslage dolaze u Velebitu samo u opsegu tektonskih prodora, pa ih stoga nalazimo u Senjskoj Dragi, u prostoru Štirovače, Donjeg Pazarišta, Oštarija, Takalice, Jádovna, Bunovca, na podnožju Visočice, Badnja, Vaganskog Vrha, u Velikoj i Maloj Paklenici i konačno u prođoru Zrmanje. U opsegu ovih naslaga nalazimo također i ako u manjoj mjeri dobre izvor vode, a sastoje se od škriljevca, laporanog konglomerata, vapnenaca i dolomita. Mlađe naslage, ili kako ih još ozna-

čujemo jurske i kredne, zapremaju gotovo cijelu trupinu Velebita, pa izgrađuju sam greben gorski kao i boje boćine Velebita. Ove naslage sastoje od kršnika, vapnenaca i dolomita, pa ovi potonji izgrađuju partie iznad 800 m, kao i sam greben Velebita, dok su podnožja i visine ispod 800 m izgrađena od kršnika, a dijelom i od vapnenaca,

ničkom Ždrilu, oko ušća Zrmanje, s obje strane Zrmanje kod Obrovca u obliku t. zv. prominskih konglomerata.

Osim ovih dosele spomenutih naslage nalazimo još posve mlade naslage u obliku raznih potočnih i bujičnih nanosa u Velikoj i Maloj Paklenici, na Velikom Rujnu i gotovo po svim uvalama i dragama uz

Velebit: Pogled na more

koji stvaraju najstrašniji krš, a ujedno i najljepše kukove i ostale morfološke oblike. I u ovim naslagama nalazimo okamina raznih morskih životinja. Područje ovih naslage je siromašno vodom, pa se može reći, da u njihovu području nema izvora.

3. U posve podređenom razvoju dolaze naslage novijeg dijela kore zemaljske, t. j. terijera. Ove naslage dolaze u pretežnoj česti Velebita samo kao zaostaci nekadanjih jačih raširenja, uloženi u naslagama krede, pa kao suvisle naslage u Masle-

balu, kao i na sjeveroistočnoj strani po svim poljima, koja prate trupinu Velebita. Ovamo možemo pribrojiti i zemlju crljenicu, koju nalazimo između kamenja i po raznim ogradama, a koja je jedino plodno tlo u tim krajevima.

4. Eruptivno kamenje dolazi u Velebitu samo na nekoliko mjesta kao u Senjskoj Dragi, na putu sa Štirovače na Dokozinu plan, na Oštarijama kod vrela Ljubice i na jednom mjestu u dolini Zrmanje. Sva su ta nalazišta vrlo mala izuzev ono u Senjskoj Dragi, a kame-

nje su dijabazni porfiriti i dijabazi, kojih su se erupcije zbole za vrije-me trijadičke formacije.

Morfologija

Kako je područje Velebita od samog vapneničkog kamenja, to je u vezi s time njegova površina karakterizirana nizom pojava, koje ne dolaze na našem na pr. Zagorskom gorju, Medvednici, Kalniku i t. d., a koju pojavu označujemo imenom krš. Umjesto riječi Krš običajno se u nas čuje riječ Kras i Kraš, a mnogi govore i njemački Karst. Prava narodna riječ je krš, koju narod upotrebljava diljem cijelog dinarskog sistema; ona je jedina ispravna i s razloga, što je u njenom korijenu sadržana bit i karakteristika terena, koji je njome označen, što ni u kojem slučaju nije kod riječi Kras, za koju se drži da potječe od talijanske riječi »carso«, a pogotovo riječ Karst, kojom se služe neki domaći pisci, potpuno je besmislena, jer za nas ona ne znači baš ništa, a i smiješno je uvoditi tudice u naš jezik, kada naš narod obiluje bogatom i ispravnom nomenklaturom. Naš narod karakterizuje krš dvjema jakim rijećima, koje potpuno ocrtavaju karakter krša: »pusta golet«. Pa doista, promatramo li krajeve primorske strane Velebita kao i pretežni dio kopnene strane, pričinjaju nam se ti krajevi kao strašna kamena pustinja. Razlog toj goleti je taj, što je Velebit izgrađen od vapnenaca i dolomita, koji su kod stvaranja velebitskog gorskog grebena bili uzdignuti i borani i prostrano stlačeni, pa je poradi toga u njima nastao bezbroj većih i manjih pukotina i šupljina, kroz koje atmosferske vode snašaju sav humus u nutarnost trupine, a površina ostaje gola, kamenita, neplodna i bez vode. Gola površina ostaje s toga, što vode po-

kupe humus i snašaju duboko kroz pukotine, pa tako vegetacija nema podloge da se ustali; kamenita, jer je od iskona izgrađena od vapnenaca i dolomita, a ono, što je golo i kamenito, ne može biti plodno. S tim pojavama stoje u uskoj vezi neki drugi površinski oblici, koji su značajni za krš, a time i za krajeve Velebita.

Površina vapnenaca u području Velebita nije glatka, nego izdubena žljebićima, koji su međusobno odijeljeni oštrim poput noža vrhom, pa su ti žljebići čas dublji, čas plići, pravilni, paralelni, sad opet posve nepravilni i razbacani po cijeloj površini. Tu pojavu označujemo imenom škrapa, a postaju kemijskim i mehaničkim djelovanjem meteornih voda, t. j. kiše, snijega, smrzavice i insolacije. Škrape su razvite po svim vapnencima diljem Velebita, negdje jače, negdje slabije, a osobito lijepih primjeraka nalazimo uz cestu od Jablanca do Karlobaga, gdje su one razvite do savršenosti. Druga površinska karakteristika su ponikve ili vrtače, t. j. ljevkaste udubine u površini vapnenaca ili dolomita, koje su nastale urušavanjem vapneničkih slojeva uz pripomoć djelovanja zračnih voda. Osobito velike su ponikve Dabri u srednjem Velebitu, oko Kozjaka, Saljeva Kuška, Panasa i Crnopca u južnom Velebitu. Često susrećemo u Velebitu duboke ponore; t. j. pukotine u površini, koje sežu u nutrinju trupine, a nastale su kod boranja slojeva, pa su ih vode naknadno raširene. Mnogi su ponori posve uskog grla, drugi opet širokog zjala, jedni (osobito oni u poljima) gutaju vodu, pa ih zovu žderala, a drugi izbacuju vodu iz podzemlja, pa ih zovemo rigala, a ima takvih, koji vrše obje ove funkcije zajedno. Uz ponore dolaze u Velebitu spilje ili pećine kao dalnja karakteristika krša, pa su one

za planinara od osobitog interesa. Uz ove pojave vrijedno je spomenuti krška polja i doline. Krška polja su prostori okruženi unaokolo visokim gorskim grebenima, koji su nastali redovno djelovanjem izgrađujućih gorskih sila, a nalazimo ih diljem Velebita, kao Jezera iznad Krasna, Krasanska Duliba, Crni i Jovanovića Padež, Mlinište, Radlovac, Ledenik, Veliko i Malo Rujno, Badanjski Doci, Doci, i t. d. Karakteristika je krških dolina u tome, što se svršavaju slijepo, i ako u njima dolazi potok ili rijeka, onda na kraju doline poniru. Da je dolina slijepa, reći će, da je na oba kraja zatvorena, pa ne стојi ni u kakvoj vezi s kojom ravnicom. Takve su doline u Velebitu Lomska Duliba, Senjska Duliba, Apatišanska Duliba, Franjskova Duliba, Klepina Duliba, Plančice, Vrbanska Duliba, Brizovac, Ledenik, Šugarska Duliba i t. d. Dalnja karakteristika velebitskog krša je nastupanje brojnih kukova, nazubljenih grebena, osamljenih stupova i tulaca, obeliska i raznih kamenih grupa najfantastičnijih oblika. Svi ovi oblici posve su goli ili tek tu i tamo urešeni malim žbunicem kakvog zvonca ili koje druge biljice, a znadu često postići i zamjerne visine. Takvi su oblici Strogir iznad Jablanca, Turska Vrata iznad Jablanca, Stapina Simonovića u Južnom Velebitu, Tulove Grede, pa cijeli nizovi najrazličnijih oblika Lade, Čabera, Puči i Prosenjaka u Južnom Velebitu. Sve su te forme vezane manje ili više na tvorevine donje krede, pa dolaze u aps. visini od 700—1000 m. Zaseban oblik takvih kamenih odlučivanja su čučavci, t. j. veliki kameni blokovi raznog oblika, kojima je baza posve sužena, a počivaju na nagnutoj kamenoj plohi. Takvi su čučavci osobito lijepi na Markovića Rudini u Sjevernom Velebitu, a u Južnom onaj

na Čabru, Splitvini i Prosenjaku. Napokon valja spomenuti kamenice, t. j. u kamenoj stijeni od prirode izdubene zdjeličaste udubine, u kojima se sakupljaju meteorne vode, a tu vodu u pomanjkanju pitke vode iz vrela upotrebljavaju ljudi. Tih kamenica ima po cijelom Velebitu u svim visinama, a najljepše su na Prosenjaku u Južnom Velebitu.

Hidrografija

Budući da je hidrografija u kršu, dakle i u Velebitu posve različna od ostalih naših krajeva, a kako je baš ona od velike važnosti za planinara, to ćemo ovde iznijeti glavne značajke hidrografije krša, odnosno Velebita. S razloga, što je Velebit izgrađen u najvećoj svojoj česti od vapnenačkog kamenja, koje je znatne debljine, a koje je kamenje isprekriveno ogromnim brojem pukotina, preložena je na njemu hidrografija s površine u nutrinju njegove trupine. Vode, koje padnu na njegovu površinu, ne sabiru se u površinske vodotoke, nego prolaze kroz one bezbrojne pukotine u unutrašnjost sve do slojeva, koji ne propuštaju daljnje poniranje vode. To je razlog, da ne nalazimo na površini Velebita i njegova područja otvorenih površinskih vodotoka, kako ih susrećemo u ostalom našem gorju. I ako nastupaju gdjegdje pojedinačno, redovno nakon kratkog ili duljeg površinskog toka, gube se na kraju polja podzemno u nizu ponora. U pretežnoj su dakle česti otvoreni vodotoci ponornice, kao Gacka, Lika, Kriški potok u Senjskoj Dragi, potoci na Štirovači, Jovanovića i Crnom Padežu, Ljubica potok na Oštarijama, Borovi potok na Velikom Rujnu, Ivina Vodica u Paklenici, Ričica, Otuča i drugi. Prema tomu je Zrmanja jedini vodotok, koji teče na površini od svoga

izvora nad Vrelom do utoka u Novigradsko More. Kao što su rijetki površinski vodotoci, tako su rijetki i izvori dobre pitke vode u Velebitu. U koliko dolaze u području Velebita, vezani su oni redovno na prodrove trijadičkog starijeg kamenja, pa ih stoga nalazimo u Senjskoj Dragi iznad Sv. Križa, na Štirovači, na Jovanovića i Crnom (Borovac) Padežu, Sunđeru, na Oštarijama vrelo Ljubica, podno Takalice, u okolišu Brušana, na Jadovnu, oko Trnovca, na putu na Visočicu, u gornjem dijelu Velike Paklenice i u okolišu izvora Zrmanje. Ova vrela postoje preko cijele godine i za najjače suše. Osim ovih vrela ima i takvih koja za jače suše presahnu, to su t. zv. periodička vrela. Ta vrela nastaju redovno tamo, gdje je ispod vapnenca dolomit, koji donekle zadržava vodu, pa na crti, gdje se oni dva međusobno priljubljuju, izbjija redovno u tankom mlazu ili kap po kap voda cjednica, t. j. voda, koja s površine polagano prolazi kroz vapnenac i dolazi do prije spomenute crte. Narod zove ovakve cjednice ruja, pa ih ima na više mesta po Velebitu kao Vodice ispod Vučjaka, na Luvencu, u Lomskoj Dulibi, Mliništu, Liščanim Bunarima, ispod Badnja i t. d. U visinama iznad 1000 m ne nalazimo redovno nikakvih vrela, pa se tu narod, kada ljeti radi u tim visinama, služi vodom sniježnicom, koju dobiva otapljanjem snijega. Vadi snijeg iz dubokih ponora i škarova ispod pojedinih vrhova, gdje ga ima u izobilju preko cijele godine. Osim toga postoje u raznim visinama t. zv. lokve, t. j. ponikve, koje su zabrtvene ilovinom, a u koje se sakuplja voda oborina. Ova voda služi za blago, a katkada i za ljude. Iz svega se vidi, da u Velebitu vlada velika oskudica vode uopće, a pogotovo za vrijeme jake suše, kada presahnu gotovo

sva vrela, a ostanu samo snježnice kao jedino utočište tamošnjeg naroda i ostalih, koji posjećuju te krajeve. Uz obalu dolaze jaka vrela zvana vrulje, koja izbijaju i u moru.

Vremenske prilike

U Velebitu možemo razlikovati u glavnom dva klimatska pojasa, i to kopneni i primorski, koji stoje međusobno u velikoj opreci. U kopnenom pojusu klima je opora, zima duga i oštra sa mnogo snijega, koji se u Nadgorju drži sve do ljetnih mjeseci. Ljeto je kratko i vruće s velikim oprekama između dana i noći. Danju velika žega, noću studen sa jakom rosom, a pred jutro mraz. U jesen i proljeće ima mnogo kiša, a s rana proljeća jakih mrazova, no događa se, da ljeti nema kiše i po dva, tri mjeseca. U Nadgorju, koje je zajedničko za oba pojasa, t. j. dijelove u oba pojasa iznad 1000 m, drži se snijeg sve do ljetnih mjeseci, pa tako planinar može da po visinskim košenicama na pr. u travnju vozi skije, a za 2—3 sata, kad siđe u Primorje, može se u moru kupati. U Nadgorju je najoporija klima, pa tu ima i najviše oborina. Promjene su jako velike osobito ljeti, kada je velika žega, pa za nekoliko sati tako zahladiti, da često u mjesecu srpnju i kolovozu znade zapasti i do 10 cm snijega. Noći su u Nadgorju vrlo hladne, a pred jutro se spušta jaka rosa.

Klimatske prilike primorskog pojasa posve su oprečne kopnenom pojusu i Nadgorju. Već u Podgorju, koje záprema prostor od 300—1000 m, nalazimo znatno blažu klimu sa dugim i sušnim ljetom, blagim proljećem i jeseni, kada pada kiša, a zimi uz kišu zapane i snijeg, koji se rano s proljeća naglo otopi. Razlika između dana i noći nije tako ve-

lika, a rose i ovdje znadu biti za najsuših mjeseci dosta jake.

Najblaža klima je u Primorju, t. j. u prostoru od 300 m do mora. Ljeto je siromašno oborinama, pa često prođe i po više mjeseci bez kiše. Po danu vlada jaka žega, a noći su nešto hladnije. S proljeća, jeseni i zimi padaju kiše, a vrlo je rijetko da u Primorju zimi padne snijeg. Zima je blaga, pa je više puta tako topla kao da je kasno proljeće. Od vjetrova vladaju u području Velebita bura i jugo kao najobičniji i najjači vjetrovi. Bura je sjeveristočnjak, koji duva s kopnene strane u Primorje, pa je u Nadgorju osobito jaka na previjama Vratniku, Velikom Alanu, Kubusu i Vrhpragu, odakle se ruši velikom snagom na Podgorje, a odavle u Primorje. Na kontinentalnoj strani duva najjače između Malovana i Male Popine. Ona je osobito jaka zimi, no zna i ljeti postići takovu jakost, da se protiv nje može napredovati samo uz veliki napor i opasnost života. Bura je vjetar, koji čisti, pa s njom samo u Nadgorju katkada pada kiša, inače je za bure u Podgorju i Primorju, a i u Zagorju lijepo vrijeme. Jugo je jugoistočnjak, koji duva u oba pojasa. Vlazan je vjetar i redovno donosi oborine. Osim ovih vjetrova duvaju u Primorju još nekoji koji su od manje važnosti. Djelovanje blage primorske klime opaža se i u duboko urezanim dolinama, kao na pr. u dolini Zrmanje, koja seže daleko u kopnenu zonu, pa baš poradi upliva primorske klime, koja kanjonom zlazi u njegovu nutrinju, ima tako blagu klimu, da u Zrmanji kod izvora uspijeva smokva i vinova loza.

FAUNA

Ako već manje planine predstavljaju posebne geografske i biološke jedinice i pružaju promatraču i istraživaču prirodnih pojava i oblike mnoge varijacije, onda je to još u većoj mjeri slučaj kod Velebita, koji je sklop nebrojenih brda i dolina. Golema njegova trupina proteže se od Vratnika poviše Senja do Zrmanje na prostoru od 165 km, a na mjestima je široka i 20 km. Pješak trebao bi barem 10 dana, da pređe grbinom planine od jednoga kraja na drugi, a barem jedan dan da pređe preko planine od morske strane u Liku.

Velebit ima i osobit geografski smještaj, jer razdvaja kao prirodna pregrada Liku od Primorja, a to su dva različna prirodna svijeta. Dok imao Lika hladno i oporo podneblje, dotle pripada Primorje toplojem Mediteranu. Lička strana Velebita je hladovita i osojna, pokrivena šumom, a primorska je topla i pri-sojna, pa gola, s malo vegetacije.

Velebit je prava krška planina i zbog toga nije jednoličan, jer se konfiguracija njegova tla vrlo mijenja, a s njom se mijenjaju i pri-like za život u velikom kontrastu. Ima tu bujnih košanica i pustih kamenara, divljih prašuma i pitomih gajeva, dubokih provalija i duliba, vrletnih kamenjaka i kukova, neprohodnih japaga, vrtača, pećina i ponora, samograda, strmoglavnica i zidova, vododerina, škrapa i žlebova, snježnica itd., a i zemlje težatnice, a to znači, da su se u Velebitu razvili najrazličniji uslovi za život.

Sve ove značajke Velebita treba da uvaži zoolog-faunist, koji proučava biološke probleme ove planine, koja zbog raznolikosti geografskih odnosa predstavlja osobitu faunističku i biocenotičku cjelinu, osobito životno obitavalište (biotop).

I planinar, koji se ne bavi stručnim proučavanjem prirode, mogao je opaziti, da se u Velebitu napadno mijenja slika faune uporedo sa promjenom vegetacije i flore, što se više uspinje nad morsku površinu. Polazeći s kopnene strane prve veće razlike može već zapaziti u jednoličnim šumama četinjača, a kad je napokon zahvatio pojaz klekovine, visokih travnika i golih glavica, razlike su postale još očitije, jer je ovdje zašao u područje alpske faune, koja ima svoje osobite tipove. Još napadnije se mijenja slika velebitske faune, ako planinar prelazi Velebit poprijeko, t. j. od mora prema Lici, jer će tako u jednom danu proći tri visinska klimatska pojasa i tri različite faune: mediteransku, srednjoevropsku i pravu planinsku faunu. Granice ovih fauna nisu dakako oštro odijeljene, jer i među planinskim životinjama ima ubikvista ili eurizonih vrsta, koje nisu vezane na stanovite prilike boravišta, već dolaze svuda od podnožja do vrha planine. Najnapadnija je za promatrača litoralna mediteranska fauna i fauna eualpinih forma na hrptu planine.

Današnja slika faune Velebita, njen značaj, sastav i raširenje životinjskoga svijeta, posljedica je čitavog kompleksa faktora, od kojih su jedni aktuelni, t. j. djeluju još i danas, a drugi historijski, t. j. koji su nekad djelovali, kad se život na planini za ledene periode najviše preobražavao. Glavni aktuelni faktori ovisni su dakako o visini, jer sa sve većom visinom pada tlak zraka i temperatura, a rastu oborine i vлага, pa tako u višim regijama planine vladaju zapravo samo dvije godišnje dobe: kratko ljeto i dugotrajna zima.

Poradi rijetka uzduha (sve veće oskudice kisika) i sve niže temperature mnoge životinje ne mogu da

idu u velike visine, gdje vlada opora klima, nego se drže nižih položaja, gdje su prilike za njihov život podesnije, dok su hrbat planine osvojile samo euriterme vrste, koje lako podnose i veće razlike u temperaturi ili one stenoterme vrste, koje su upravo stvorene za život u studeni. Zbog istih razloga pada sa sve većim usponom i broj životinjskih vrsta, jer vrhunce planine mogu doseći samo one životinje, koje su po svojoj prirodi otporne, a to su većinom beskralježnaci. Najslabije su u velikim visinama zastupani gmazovi, koji trebaju mnogo topline. Zbog niske temperature neke životinje zaostaju u razvoju, stvarajući samo malene oblike ili se legu i razvijaju posve nepravilno.

Magle, oblaci i kiše česte su na Velebitu, jer se vodene pare lako zgusnu poradi niske temperature. Ovo je od velike važnosti za higrofilne vrste, koje daju prednost vlagi. U mnoge duboke duljbe nikad ne prodire sunce, a ima prašuma, koje su tako guste, da obamrlo drveće ne može pasti, nego stojeći trune. Ovakva prirodna sredina ima svoj posebni životinjski svijet, a tako isto čini neda sve zanimljiv studij podzemna fauna pećina.

Upada u oči, da su mnoge životinje tamne ili posve crne. Ovu povjavu dovode biolozi u vezu sa vlagom, a zovu je melanizmom. Mnoge životinje, koje poznamo iz nizina u živim bojama i šarama, ovdje su ili tamne (nigrini) ili posve crne (melani). Osobito je čest melanizam kod insekata, gdje stvara mnoge varijacije, napose kod leptira, koji se zbog živahnog kretanja u zraku lako opaze. Melanističkih forma ima i među kralježnjacima (gmazovima, pticama, sisavcima). Kao primjere ču navesti od gmazova crnu riđovku (*Vipera berus* var. *prester L. Höhnenotter*), koja je bez svake šare, i

crnu planinsku guštericu (*Lacerta vi-vipara var. nigra* Wolf, Bergeidechse), od dvoživaca crnoga daždenjaka (*Salamandra atra* Laur, Mohrenoder Alpensalamander), od ptica crnu fazu šumskoga čuka (*Syrnium aluco* [L], Waldkauz), i crnu fazu jejine kozare (*Syrnium uralense* [Pall.] Habichtseule), od sisavaca crnu vjevericu (*Sciurus vulgaris italicus* Bonaparte, Schwarzes Eichhörnchen).

Cini se, da melanotična boja ima važno ekonomsko značenje za život životinja, jer, kako je poznato, crna boja ima među svim bojama najveći kapacitet topline (apsorbira najviše sunčanih zraka).

Velebit je poznat sa jakih vjetrova, naročito sa bure, koja se iznenada pojavljuje elementarnom snagom. Na izloženim mjestima mogu se svuda naći i opaziti razorni tragovi toga vjetra, iskrivljena i polomljena stabla. Vjetrovi takve jakosti utječu dakako i na životinje. Tako insekti u visokom pojusu, prije svega leptiri, lijeću samo po mirnom uzduhu, dok se za vjetra sakriju. U nekih su opet zakržljala krila, pa uopće ne mogu da lete.

Već je rečeno, da među planinskim životinjama ima ubikvista, koji nisu vezani na stanovaito boračište, dok s druge strane ima opet vrsta, koje dolaze samo u određenoj visini, na vrlo ograničenom prostoru, t. zv. stenozone vrste. Ovamo na pr. pripadaju neke alpske i mediteranske vrste, od kojih se prve mogu naći istom od stonovite visine, a druge samo do stonovite visine. Tako se crni alpski daždenjak (*Salamandra atra* Laur, Alpensalamander) ne može zateći ispod visine od 1000 m, dok se mediteranska vrsta zmije crvena krpa (*Coluber leopardinus* Bonap., Leopardennotter) može naći samo u

litoralnoj zoni. Neke vrste leptira kao mali koprivnjak (*Vanessa urticae* L., Kleiner Fuchs) dolaze kroz sve visinske pojase planine, dok su vrste roda *Erebia* stenozone, jer jedne lijeću na podnožju planine, a druge na njenim vrhuncima. Zanimljivo je, da ima među alpskim životinjama vrsta, koje nisu vezane na boravište stegnutih granica, kao na pr. alpski vodenjak (*Triton alpestris* Laur., Alpenmolch), koji se može naći uz zgodne prilike na najvećim visinama, ali i po lokvama na podnožju planine.

Velebit je kamenito gorje, pa je već i narodna pjesma opjevala njegovo vilovito stijenje. Silni i veličanstveni su njegovi kukovi, naročito u sjevernom i južnom dijelu, znamenite njegove puste kamenjare, bujicama rastrgane vododerine itočila. U ovoj izrazitoj krškoj sredini razvio se opet drugi životinski svijet, koji također pokazuje svoje različnosti već prema visini, u kojoj se razvio. Kamenitih prostora drže se t. zv. saksikolne ili petrofilne vrste, kojih ima u raznim životinjskim redovima, a nalaze zgodna staništa po stijenama i kamenju i još zgodnija skrovišta u puklinama, šrapama i rupama kamenja. Dakako među ovim petrofilnim životinjama najbrojnije je zastupan sitni životinski svijet, jer njega najviše ima. Osobito mnogo petrofilnih vrsta nalazi se među pripadnicima mediteranske faune, ali one ne manjkaju ni u alpskoj fauni. Najviše se u kršu ističu petrofilne ptice, od kojih su neke tako značajne, da sebi bez njih ni ne možemo zamisliti krša. Takve su ptice u alpskom pojusu čavka galica (*Pyrrhocorax graculus* L., Alpendohle), alpska zidarica (*Tichodroma muraria* L., Alpenklette), koja je zbog svoje divne crvene boje prozvana »letećom ružom«, velika kosalka (*Cypse-*

lus melba L., Alpensegler) i crven-
repka (*Phoenicurus ochruros* Gm,
Steinrotschwanz), koje se ptiće vr-
ste mogu zateći i na najvišim kamenitim vrhovima planine. Za pri-
morsku stranu Velebita su opet zna-
čajne ove petrofilne ptice: pužavac
kamenar (*Sitta neumayeri* Michah,
Felsenkleiber), bjeloguze (*Saxicola*
hispanica *xanthomelaena* Hempr. et
Ehrbg., *Mittelmeersteinschmätzer* i
S. oenanthe L., *Gemeiner Stein-
schmätzer*), crveni stjenjak (*Monti-
cola saxatilis* L., *Steindrossel*), kos
modrak (*Monticola solitarius* L.,
Blaudrossel), mala kosalka (*Cypse-
lus apus* L., *Mauersegler* i *C. muri-
nus illöricus* Tschusi, *Mittelmeer-
segler*), golub pećinar (*Columba li-
via* L., *Fefsentaube*) i jarebica griv-
ka (*Caccabis saxatilis* Wolf et Meyer,
Steinhuhn). Po velikim kukovi-
vima i stijenama Velebita legu se
još neke ptice grabilice: orlovi (*Aquila*)
i sokolovi (*Falco*). Od petrofilnih
sisavaca najznačajnija je kuna škrapi-
parica (*Mustela foina* L., *Steinmar-
der*), i ona je u primorju velebit-
skom obična zvjerka.

Petrofilnih vrsta ima i među pu-
ževima (*Gastropoda*), koji inače da-
ju prednost vlagi. To su neke vrste
iz rođiva *Helix*, *Pomatias* i *Clausilia*,
koje prebivaju u najvećem pris-
oju po stijenama, iz kojih isijeva
tolika vrućina, da je i čovjek teško
podnosi. Kadšto pokrivaju ovi kse-
rofilni puževi čitave površine suncu
izloženih stijena, uz koje su tako
priionuli, da se moraju upravo ot-
kidati.

Zbog divlje rastrganosti i teške
pristupačnosti Velebit je postao po-
sljednje sklonište za neke životinjs-
ke vrste, koje su uzmakle u zabit
pred čovjekom, tim najvećim nepri-
jateljem harmonije i poretka u pri-
rodi. Među takve životinje spadaju
neke velike grabilice kao suri orao
(*Aquila chrysaetus* L., *Steinadler*) i

velika sova ušara (*Bubo bubo* L.,
Uhu), gavran (*Corvus corax* L., *Kol-
krabe*), nadalje tetrijeb gluhan (*Tetrao*
urogallus L., *Auerhuhn*), napokon
neke zvijeri kao vuk (*Canis lu-
pus* L., *Wolf*), čagalj (*Canis aureus*
L., *Goldschakal*) i medvjed (*Ursus*
arctos L., *Brauner Bär*). Sve ove
vrste nalaze se na putu izumiranja,
i sigurno je, da će ih nestati, ako
se ne bude strogo pristupilo čuva-
nju prirodnih znamenitosti, kako se
to čini u svim naprednim državama.

Neke životinje već su posve izu-
mrle, tako ris (*Lynx lynx* L., *Luchs*),
divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.,
Gemse) i jelen (*Cervus elaphus* L.,
Rothirsch).

Po risu su dobili ime neki vrhovi,
vrela i mjesta, tako imi Mali Ri-
sovac nedaleko Prvansela pored ce-
ste, što vodi od Osika u Perušić, pa
Risovac (1112 m) između Rudopolja
i Lovinca, onda Risovljak (722 m)
nedaleko Srpskoga Kompolja itd. U
svem mi je poznato iz Like 7 Ri-
sovaca, a to je jak dokaz za neka-
dašnje rasprostranstvo risa u ovoj
krajini.

Divokoze su izumrle gotovo pred
našim očima, a bilo ih je prije u
Kozjaku, Bevandovcu, Hajdučkim,
Begovačkim i Vratarskim Kukovi-
ma, Rajincu, Golubiću, Crikvinama
i druguda. Još u rujnu 1907. godine
vidio sam nekoliko čopora u Gro-
movači i Kukovima više Smrčevih
Dolina i nalazio dosta njihovih tra-
gova na Lubenovačkim Vratima u
blatu poslije kiše. Danas nema na
Velebitu više ni jedne divokoze, jer
sto nije pobio čovjek, poklali su vu-
ci. Jedina uspomena, koja je ostala
od velebitske divokoze, čuva se u
imenima vrhova, koji su dobili po
njoj ime (Veliki Kozjak kod Lube-
novca, Mali Kozjak kod Mrkvišta,
Kozjak kod Prizne, Oštari Kozjak i
Mali Kozjak kod Brušana) i u zbir-
kama trofeja privatnika i muzeja.

I u Južnom Velebitu bilo je nekad divokoza, i to na Crnopcu, Velikoj Osječenici i Tulovim Gredama.

Dugačka planinska gromada Velebita, u kojoj su vrhovi kontinuirano povezani kao u suvislom lancu, predstavlja se promatraču kao jasno odijeljena orografska cjelina, koja se izdvojila iz svoje okoline. Velebit se diže s jedne strane neposredno iz mora u visinu, s druge strane neposredno nad ličku visoravan, dok je samo na sjeveru povezan sa Velikom Kapelom, a na jugu opet rastavljen dubokom slijeskom rijeke Zrmanje od visoravni Kotara. Zbog ove svoje napadne izdvojenosti ukazuje se Velebit, gledan sa zgodne točke, na pr. sa otoka Raba ili Paga, još bolje sa Vele Učke u Istri ili sa ličke visoravni, kao golemi osamljeni otok, prekinut područjima, koja za mnoge njegove životinjske stanovnike znače nepobjedljive granice. Ova izolacija Velebita od velike je važnosti za razumijevanje njegove biologije, napose za razumijevanje geografskog rasporeda i složaja njegove faune, i bez nje ne bi se mogle objasniti neke osobite pojave. Zato se mogu na Velebitu naći i endemičke vrste, koje nisu nigdje drugdje nađene, a ima na njemu i zaostatak od neke stare faune (glacijalne faune). Ima dosta životinjskih vrsta, koje su upravo velebitski specijaliteti, pa su neki od njih po njemu i po zemlji, u kojoj se on nalazi (po Hrvatskoj) dobili svoje ime. Na pr. od riba pijorak (*Paraphoxinus croaticus* Steind.), od mekušaca (*Aegopis croaticus* R., *Auritus gracilis croaticus* Pfr., *Theodoxus fluviatilis dalmaticus* Sow., *Campylaea stenomphala* Mke, *Bythinella velebitana* Clessin, *Crystallus Erjavecii Brusina*, od leptira *Macroglossa croatica* Esp., *Parnassius Apollo liburnicus* Rbl. et Rghfr., *Papilio podalirius velibiti-*

cus Grund, Lycaena argyrogномон croatica Grund itd., od kornjaša *Carabus croaticus* Dej. i *Carabus caelatus dalmatinus* Duftschm., *Nebria velebiticola* Reitt., *Nebria dahli velebitica* Heyd., *Melolontha vulgaris velebitica* J. Müll, *Otiorynchus velebiticus* Stierl., *Dorcadiion arenarium velebiticum* J. Müll itd. Ovamo bi išla i gušterica *Lacerta Horvathi* Méh., koja je nađena još na Kleku, u Velikoj i Maloj Kapeli.

Od zaostataka glacijalne faune spominjem crnoga daždenjaka (*Salamandra atra* Laur.) i planinsku guštericu (*Lacerta vivipara* Jacq.), koje su vrste nekad obitavale u nizini i sa uzmakom ledene dobe kao životinje studeni pobjegle u planinu. Isto se tako svi alpski crni leptiri, koji lijeću iznad pojasa šume, smatraju ostacima iz ledenog doba. Ovdje dolaze u prvom redu u obzir sjajno crne vrste roda *Erebia*, među kojima se vidljivo ističe *Erebia melas* Hbst. Prema jednome podatku Z. Lorkovića našao je on na travnatom vrhuncu samoga Vaganskoga Vrha dapače *Erebia gorge* Esp., koja u Alpama ne leti ispod 2000 m visine, a poznata je još iz Pireneja, Abruzza i Karpata.

Već iz dosadašnjeg prikazivanja velebitske faune vidi se, da osobitosti planinske sredine izvode prirodno odabiranje (selekciiju), jer su ovdje mnoge vrste već od prvog početka zbog slabe otpornosti bile isključene iz borbe za opstanak ili su odmah u njoj podlegle. Ovo prirodno odabiranje najbolje se očituje na stepenicama alpskoga pojasa, gdje su se održale samo one vrste, koje su najotpornije, pa se umiju prilagoditi i surovoj moći prirode i najčednjim uslovima života. Treba uvažiti, da je Velebit vrlo opora i hladna planina, što se osjeća i ljeti, osobito noću, kad temperatura spadne gotovo do ništice. Ne smeta,

Velebit nije dosegao visinu pravoga velegorja i što nema klimatsku snježnu liniju, ali ima na njemu snijega u sva doba godine u zaklonjenim položajima (dubokim uvalama i snježnicama), a i vrhovi mu se kadšto bijele još u mjesecu lipnju.

I u planinskoj fauni Velebita mogu da se razlikuju eualpine, tiho-alpine i ksenoalpine životinje. Prve su prave alpske životinje, koje obično manjkaju u nižim predjelima (na pr. *Tichodroma muraria* L.), druge nisu baš vezane na planinsko područje, ali su u njem našle svoje najkrajnje raširenje (na pr. *Parnassius apollo* L.), a treće su one životinje, koje slučajno zaidu u planinsko područje (na pr. *Vanessa urticae* L.).

Da ogledamo sad još u kratko velebitske životinje prema pojedinim skupinama.

Među beskralježnjacima ide prvo mjesto insekte, među kojima pre-

težu holometabolni oblici (insekti s potpunom preobrazbom), a to su kornaši, leptiri i dvokrilci. Na najvišim stepenicama planinskoga pajaša zbog niske noćne temperature gotovo posve manjkaju noćna lutanja i lijetanja insekata. Neki noćni leptiri promijenili su dapače noći život sa danjim, pa danju pršu. Osobito se ističu sovice (Noctuidae, Eulen) i grbe (Geometridae, Spanner), koje u velikoj množini polijeću ispod nogu čovjeka, koji prolazi kroz grmlje i visoku travu. Mnogi planinski insekti su dlakavi, da lakše podnesu studen, a i zato, da bolje sačuvaju svoju tjelesnu toplinu.

Od svih insekata najviše se ističu leptiri. Gore u planini, gdje nema mnogo podesnih lijetališta, njihov se broj čini vrlo velik, a doba lijetanja je vrlo kratko. Alpski oblici leptira idu dakako do najviših vrhova, a lako se poznaju od leptira nizina, što lijeću nisko nad zemljom.

(Nastavit će se.)

